

Pobačajna retorika - za život ili/i za izbor

Grlica, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:462138>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Ana Grlica

**Pobačajna retorika – za život ili/i za izbor
(DIPLOMSKI RAD)**

Rijeka, 2023.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Ana Grlica

Matični broj: 0009070876

Pobačajna retorika – za život ili/i za izbor

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost – nastavnički smjer

Mentorica: doc. dr. sc. Cecilija Jurčić Katunar

Rijeka, 2023.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam diplomski rad naslova Pobačajna retorika – za život ili/i za izbor izradila samostalno pod mentorstvom doc. dr. sc. Cecilije Jurčić Katunar.

U radu sam primijenila metodu znanstvenoistraživačkoga rada i koristila literaturu koja je navedena na kraju diplomskoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući navela u diplomskom radu na uobičajen način citirala sam i povezala s korištenim bibliografskim jedinicama.

Studentica

Ana Grlica

Potpis

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. O pobačaju uvodno	3
3. Medicinske činjenice (i zablude) o pobačaju.....	5
4. Pravni aspekti pobačaja.....	9
4.1. Pobačajna legislativa – nekad i sad.....	15
5. Učenje Katoličke Crkve o pobačaju	19
6. Moralno-etička promišljanja o pobačaju	21
7. Pobačajna retorika – <i>za život i za izbor</i>	25
7.1. Retorika <i>pro-life</i> pokreta (<i>za život</i>).....	26
7.2. Retorika <i>pro-choice</i> pokreta (<i>za izbor</i>).....	27
8. Retoričko-stilistička analiza transparenata	28
9. Retoričko-stilistička analiza komentara na društvenim mrežama (<i>Facebook</i>)	41
10. Zaključak	54
11. Popis literature	55
12. Prilozi.....	58
13. Sažetak i ključne riječi	59
14. Naslov i ključne riječi.....	60

1. Uvod

Iako se čini da je o problematici pobačaja već sve rečeno i prilozi za drevnu raspravu već su postali opća mjesta, u diplomskom radu nastojat će se proučiti retorika konkretnih slogana i parola koje koriste aktivisti dviju tradicionalno uključenih strana – one *za život* i one *za izbor*. Bit će zanimljivo pratiti s jedne strane može li se u prikupljenim sloganima i parolama prepoznati argumentacija koja se uobičajeno vezuje za jedan ili drugi aktivizam i drugo – mogu li se prepoznati obrasci u jezično-stilskoj ekspresivnosti te jesu li oni kako povezani s narativima i idejama koje stoje u pozadini te argumentacije.

U radu će se krenuti s definicijama pobačaja, a onda će se prisjetiti problematike fenomena iz aspekta različitih disciplina. Prije svega bit će riječi o medicinskim činjenicama vezanima za pobačaj, ali i činjenicom kako ni očekivana znanstvena pozadina nije lišena ideoloških i političkih utjecaja. Sagledat će se pitanje pobačaja iz pravne perspektive, tumačeći hrvatsku aktualnu legislativu, ali i načelna pitanja o tome na što se zakonodavstvo oslanja u zakonima koji reguliraju pobačaj, a onda i kratko prikazati globalnu sliku pravne regulacije pitanja pobačaja. Osvrnut će se i na osnovne postavke katoličkoga nauka povezane uz pitanje pobačaja, a onda i prikazati pregled rasprava o pobačaju kao etičko-moralnome pitanju.

U drugome dijelu rada pristupit će se analizi prikupljena korpusa s jedne strane slogana i parola s transparentata s prosvjeda koji su se održali u 2022. godini u Hrvatskoj (*Za život* i *Za slobodu*) i s druge strane korpusu komentara čitatelja koji su prikupljeni u raspravama koje su se vodile ispod objava medijskih napisa o ovim prosvjedima na društvenim mrežama. Pokazat će se da je retorika u komentarima, što je i logično, mnogo radikalnija, graniči s govorom mržnje, komentari su anonimni, pa je jasno da se lakše izgovaraju stvari koje se na transparentima uvijaju u unaprijed razrađenu retoriku – privlačnu i motivirajuću.

Na kraju će se pokušati formirati zaključak.

2. O pobačaju uvodno

Pobačaj je izgon ili odstranjenje *ploda* iz maternice prije isteka 28. tjedana trudnoće¹. Preciznije, pobačaj je prekid trudnoće uklanjanjem zametka ili ploda. Zametak² ili embrij je naziv za razvojni stadij ljudskog organizma od začeca do 12. tjedna trudnoće, no nailazi se i na podatke koji govore da razvojni stadij zametka završava s osmim tjednom trudnoće. Plod³ ili fetus razvojni je stadij ljudskog organizma nakon zametka, a označava ga formiranje unutarnjih organa.

Pobačaj je uništavanje života nakon začeca, a prije rođenja, odnosno namjerno izazivanje smrti fetusa prije nego što je sposoban preživjeti izvan majčinog tijela (Prijić, 1995: 1).

Papa Ivan Pavao II. u Evandjelju Života (enciklici⁴) ističe kako je hotimičan pobačaj, *kako god da se izvrši, namjerno i izravno ubojstvo ljudskog bića u početnoj fazi njegova postojanja, tj. između začeca i rođenja* (Ivan Pavao II.: 1988 navedeno u Prijić, 1995: 30).

Unatoč činjenici da definicije obično donose objektivne i relevantne podatke o nekom fenomenu – zbog kontroverzi povezanih uz pitanje pobačaja i duboko podijeljenih mišljenja uključenih strana i interesnih skupina – već je u definicijama jasno da je u pobačajnoj retorici malo činjenica, a mnogo retorike. U radu ćemo nastojati zahvatiti različite aspekte problema, govorit ćemo o pravnim, medicinskim, etičkim i retoričkim raspravama vezanima za pobačaj – da bismo u analitičkome dijelu istražili koliko se uobičajena argumentacija podijeljenih

¹ <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=48863> (14. 9. 2022.)

² <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=66803> (14. 9. 2022.)

³ [https://hr.wikipedia.org/wiki/Plod_\(medicina\)](https://hr.wikipedia.org/wiki/Plod_(medicina)) (14. 9. 2022.)

⁴ Papino okružno pismo upućeno biskupima i svim vjernicima, dokument koji u Katoličkoj crkvi ima najveću snagu. Riječ je o važnim teološkim i filozofskim pitanjima te o katoličkom društvenom, gospodarskom i socijalnom nauku.

<https://hr.wikipedia.org/wiki/Enciklika>, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=17878> (30. 11. 2022.)

strana – *pro life* i *pro choice* aktivizma zaista ostvaruje u konkretnom korpusu transparenata i komentara s društvenih mreža, te razlikuje li se bitno retorika dviju strana u komunikacijskoj namjeri te jezično-stilskoj ekspresivnosti.

3. Medicinske činjenice (i zablude) o pobačaju

Razlikuju se spontani pobačaj i inducirani pobačaj. Spontani pobačaj je pobačaj bez intervencije neke druge strane. Inducirani pobačaj je namjieran prekid trudnoće. Medicinska definicija pobačaja Svjetske zdravstvene organizacije i Međunarodne federacije ginekologa i opstetičara⁵, koja je i u Hrvatskoj prihvaćena, glasi – pobačaj je prekid trudnoće prije navršenog 22. tjedna (od prvog dana ženine posljednje menstruacije) ili prekid trudnoće kod težine fetusa manje od 500 grama.⁶

Ako je u državi pobačaj legalan, on se obavlja u zdravstvenim ustanovama. Razlikuju se dva načina prekida trudnoće – medikamentozni pobačaj (prekid trudnoće tabletama) i kirurški pobačaj (četiri različite vrste). Odabir načina prekida trudnoće ovisi ponajviše o stadiju i naravi trudnoće. Međutim liječnik se iznimno može pozvati na priziv savjesti i odbiti obaviti pobačaj.

Ustavom je određeno da svaki čovjek ima pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijedi. Međutim u kodeksima liječničke etike i deontologije nalaze se i temelji za ograničavanje te slobode. Pojam liječničke deontologije nešto je širi od liječničke etike. Priziv⁷ savjesti u medicini veoma je složeno pitanje jer se zadaća liječnika ne može usporediti ni s jednom drugom djelatnošću. Liječnik je dužan postupati u skladu s kodeksom liječničke prakse, ali isto tako liječnicima je iznimno dopušteno pozvati se na priziv savjesti. Takav se priziv savjesti zasniva na tvrdnji da liječnik zbog svojih etičkih, vjerskih ili moralnih nazora nije dužan ispuniti određenu obvezu prema nekom pacijentu jer ga na to ovlašćuje pozitivno

⁵ Porodničar (<https://jezikoslovac.com/word/lzgp>) (14. 9. 2022.)

⁶ <https://hrabra.com/pobacaj/> (14. 9. 2022.)

⁷ Priziv je u pravnom smislu pravni lijek u sudskom ili upravnom postupku – žalba (Bošković, 2007: 177). *To je žalba višem sudu protiv presude nižeg suda* (Bošković, 2007: 177.) Savjest pak označava sposobnost razlikovanja dobra i zla prema etičkim načelima te omogućuje odgovornost za vlastita djela i postupke (Bošković, 2007: 178).

pravo (Bošković, 2007: 179). Međutim pravo na mogućnost priziva savjesti liječnik bi trebao imati samo ako zahtjev nije u suprotnosti s pravilima struke ili ako se time ne ugrožava zdravlje pacijenta.

U Republici Hrvatskoj namjerni prekid neželjene trudnoće legalan je i obavlja se (u trenutku pisanja članka) prema još uvijek važećem zakonu iz 1978. godine. Članak 15. navedenog zakona navodi: „Prekid trudnoće se može izvršiti do isteka deset tjedana od dana začeća”, što podrazumijeva 12 tjedana gestacije, a može ga se izvoditi sukladno članku 17. istoimenog zakona isključivo „u bolnicama koje imaju organiziranu jedinicu za ginekologiju i porodiljstvo” (Vuletić et al., 2020: 222).

Situacija u Hrvatskoj što se pobačaja tiče je sljedeća. *Posljednjih se desetak godina u Hrvatskoj bilježi pad broja namjernih prekida trudnoće, što se može pripisati većoj samosvijesti i edukaciji žena, ali i informiranosti o metodama kontracepcije i njihovu korištenju. No, ukoliko ipak dođe do neželjene trudnoće, potrebno je ženama omogućiti izbor suvremenih metoda prekida neželjene trudnoće uključujući i primjenu medikamenata odnosno medikamentoznog pobačaja (Vuletić et al., 2020: 228).*

Ginekologinja Jasenka Grujić⁸ jasnog je i očitog stava da legalan pobačaj spašava živote i zdravlje žena. Ističe kako je nedvojbeno potrebno dozvoliti pobačaj na zahtjev žene do desetog tjedna od začeća, kao što to i omogućuje *Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece* iz 1978. godine te Rješenje Ustavnog suda iz 2017. godine. U protivnom se može očekivati velik broj ilegalnih pobačaja u nesigurnim uvjetima čije posljedice mogu biti kobne⁹. Stoga se ističe važnost legalnih i dostupnih pobačaja.

⁸ <https://www.index.hr/vijesti/clanak/ginekologinja-za-index-zivot-pocinje-zacecem-to-je-krivo-na-vise-nacina/2376918.aspx> (12. 9. 2023.)

⁹ Kad je pobačaj zabranjen i nemoguće ga je izvršiti sigurno i legalno, žene koje su odlučne u svojoj namjeri da pobace, odlučit će se na po život opasne odluke. To što je u nekoj državi pobačaj ilegalan, ne znači da se on ne

Na pitanje Ustavnog suda od kog časa se može uzeti da embrij postaje ljudsko biće liječnici su odgovorili „za nas život počinje spajanjem muške i ženske spolne stanice“ što Jasenka Grujić¹⁰ smatra skandaloznom simplifikacijom, učinjenom pod konzervativnim pritiscima i pritiscima Crkve – koji su pak imali za cilj uzdignuti plod (zigotu, embrij, fetus) na razinu subjekta i nosioca temeljnih ljudskih prava.

Grujić takav pristup smatra izrazito redukcionističkim i tvrdi da je život proces, univerzalan i promjenjivih oblika te da je život kontinuum, tako da ne postoji konsenzus o njegovu početku jer su i muške i ženske spolne stanice žive i prije negoli se spoje. Embrij zapravo nije jedinka, sve do četrnaestog dana nakon oplodnje embrij se može podijeliti na više embrija, zapravo nakupina stanica, dok se ne pričvrsti za stijenke maternice te je stoga mnogo bliži spermiju i jajnoj stanici.

Ginekologinja s medicinske strane objašnjava da se početak života ne može računati od oplodnje jer i kada se oplodnja završi singamijom (spajanjem kromosoma), vjerojatnost da se plod razvije i rodi nije velika. Pojašnjava Grujić nadalje kako su istraživanja pokazala da se na svakih 100 oplođenih jajnih stanica rodi najviše 25 djece. Velik se dio trudnoća izgubi spontanim pobačajem.

može izvršiti na neki nesiguran i opasan način. Žene koje žele obaviti pobačaj, u skladu sa svojim mogućnostima, odlučuju se za neku od opcija. Najsigurnija, ali i financijski najskuplja mogućnost je put u neku od država gdje je pobačaj legalan, tzv. pobačajni (abortus) turizam. U državama gdje je pobačaj nezakonit, on se može obaviti ilegalno i nestručno te tako izazvati komplikacije opasne po život. Isto tako može biti i neuspješan. Jedan od načina pobačaja je da žena sama pokuša obaviti pobačaj nekim narodnim pripravcima. Mora se uzeti u obzir da zabrana pobačaja ne mora i neće značiti smanjenje pobačaja, već samo smanjenje sigurno izvedenih pobačaja. Pobačaj koji obavlja medicinski obučena osoba za to siguran je kao i svaka druga medicinska operacija (Prijić, 1995: 85). Ovakvi argumenti utječu na liberalnije zakone o pobačaju. U vezi s time što se događa ako je pobačaj nezakonit, kanadska je kraljevska komisija zaključila da *zakon koji ima više loših nego dobrih posljedica je loš zakon* (Prijić, 1995: 85).

¹⁰ <https://www.index.hr/vijesti/clanak/ginekologinja-za-index-zivot-pocinje-zacecem-to-je-krivo-na-vise-nacina/2376918.aspx> (12. 9. 2023.)

Kada se govori o periodu kada je a kada nije dopušten pobačaj, često se spominje mogućnost preživljavanja ploda izvan maternice. Ako je pobačaj dopušten, najčešće je dopušten u periodu kada nije moguć život ploda izvan tijela žene. Međutim kako se razvijala tehnologija, tako se period trudnoće u kojem plod može preživjeti izvan maternice promijenio, a onda samim time se može govoriti i o kraćem roku u kojemu se pobačaj može izvršiti.

U tom smislu obično se govori o nekoliko mogućih točaka u procesu trudnoće, razvoja ploda koje konkuriraju u pravnim sustavima (i moralnim) kao prijelomne. Tako se može govoriti o fazi oplodnje jajne stanice kada se formira zigota s potpunim genetičkim materijalom. Zatim može biti riječ o gastrulacija koja se odvija dva tjedna nakon oplodnje. Iduća moguća prijelomna točka je pojava uzoraka moždanih valova svojstvenih čovjeku (potencijalno najlogičniji odabir s obzirom na simetriju s prestankom moždane aktivnosti kao dogovorno prihvaćenim krajem ljudskog života). Može se govoriti o mogućnosti preživljavanja izvan maternice. Posljednja moguća presudna točka jest rođenje. Konsenzusa do danas nema.

Medicinska tehnologija ne odgovara na pitanje kad počinje život, to je stvar društvenog dogovora. Zakonodavac ima slobodu diskrecije u postizanju pravedne ravnoteže između prava žene na slobodu odlučivanja i privatnost i javnog interesa da osigura zaštitu nerođenog djeteta.

4. Pravni aspekti pobačaja

Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece službeni je naziv kolokvijalno nazvanog zakona o pobačaju i na snazi je od 1978. godine. U tome zakonu stoji kako je prekid trudnoće moguće izvršiti do isteka deset tjedana od dana začeća. Nakon isteka deset tjedana od dana začeća, prekid trudnoće može se izvršiti samo po odobrenju komisije, a pod uvjetima i po postupku koji su utvrđeni zakonom.

Ako se utvrdi da je isteklo deset tjedana od dana začeća ili da bi prekid trudnoće mogao teže narušiti zdravlje žene, trudna žena se sa zahtjevom upućuje na komisiju prvog stupnja.

Nakon isteka deset tjedana od dana začeća komisija prvog stupnja može odobriti prekid trudnoće, uz pristanak odnosno na zahtjev trudne žene, u slučajevima:

- *kad se na temelju medicinskih indikacija utvrdi da se na drugi način ne može spasiti život ili otkloniti narušavanje zdravlja žene za vrijeme trudnoće, porođaja ili poslije porođaja;*
- *kad se na temelju medicinskih indikacija i saznanja medicinske znanosti može očekivati da će se dijete roditi s teškim prirođenim tjelesnim ili duševnim manama;*
- *kad je do začeća došlo u vezi s izvršenjem krivičnog djela silovanja, obljube nad nemoćnom osobom, obljube zlouporabom položaja, obljube s djetetom ili rodoskvrnuća.¹¹*

U Ustavu Republike Hrvatske nigdje ne stoji izravno napisano da žena ima pravo na pobačaj. Usporedo s time, u Ustavu bivše SRH (Socijalističke Republike

¹¹ <https://www.zakon.hr/z/2475/Zakon-o-zdravstvenim-mjerama-za-ostvarivanje-prava-na-slobodno-odlu%C4%8Divanje-o-ra%C4%91anju-djece?fbclid=IwAR3a9CmjQdqjFPdLJnjKiZP9bVxuz2y6tDCIWEtr71hou0IlvxjzLkC7o0c> (11. 9. 2022.)

Hrvatske) nije bilo tako te je upravo na temelju bivšeg Ustava donesen još uvijek važeći, gore spomenuti, *Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece*. Stoga neki to smatraju spornim i dovode u pitanje ustavnost toga zakona.

Relevantne uredbe Ustava kažu sljedeće:

»Članak 3.

Sloboda, jednakost, ... ravnopravnost spolova ... poštivanje prava čovjeka ... najviše su vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske i temelj za tumačenje Ustava.«

»Članak 14.

Svatko u Republici Hrvatskoj ima prava i slobode, neovisno o njegovoj rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, imovini, rođenju, naobrazbi, društvenom položaju ili drugim osobinama.

Svi su pred zakonom jednaki.«

»Članak 16.

Slobode i prava mogu se ograničiti samo zakonom da bi se zaštitila sloboda i prava drugih ljudi te pravni poredak, javni moral i zdravlje.

(...)«

»Članak 21.

Svako ljudsko biće ima pravo na život.

U Republici Hrvatskoj nema smrtne kazne. « ¹²

Ustavni je sud Republike Hrvatske 2017. godine odbio prijedlog na inicijativu udruge *U ime obitelji* da se postojeći zakon o pobačaju (iz 1978. godine) proglasi neustavnim.

U Ustavu se Republike Hrvatske štiti život, ali isto tako se ženama daje pravo na privatnost, osobnost, slobodu pa se tako može zaključiti kako je pobačaj dopušten, odnosno kako žena ima pravo na izbor. Međutim oni koji su protiv pobačaja se pozivaju na odredbe Ustava koje štite život pa tako nastaje proturječnost Zakona i Ustava koja se mora uskladiti. Naime Ustavni je sud Republike Hrvatske 2017. godine objavio rješenje o sudbini *Zakona o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece*. Taj je sporni zakon o pobačaju bio u planu za raspravu pred Saborom, ali to se još se nije dogodilo. *Ustavni sud naložio je Hrvatskom saboru da u roku od dvije (2) godine donese novi zakon u skladu s utvrđenjima Ustavnog suda navedenim u obrazloženju rješenja.*¹³

U rješenju toga Ustavnog suda iz 2017. godine stoji kako nije prihvaćen zahtjev sedmero predlagatelja (Grujić ističe kako svih sedam podnositelja ima poveznice s Katoličkom crkvom¹⁴) za poništavanjem važećeg zakona iz 1978. godine. S obzirom na to da se do danas ništa značajnije nije promijenilo, polemike oko pobačaja i dalje se nastavljaju.

Pravnica Dubravka Hrabar u svome članku *Pravo na pobačaj – pravne i nepravne dvojbe* iznosi svoja razmišljanja i stajalište o pobačaju. Iako na temu gleda s pravnog stajališta, jasno se može vidjeti koji je njezin stav o pobačaju.

¹² https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2017_03_25_564.html?fbclid=IwAR3mUiIcEG2dk9EnEE7Utyju0HWka6tRx3Oy6sNTZABEUWHBDy0UV7BXtr8 (10. 9. 2022.)

¹³

[https://sljeme.usud.hr/usud/praksaw.nsf/7114c25caa361e3ac1257f340032f11e/c12570d30061ce54c12580d100416faf/\\$FILE/SA%C5%BDETAK%20RJE%C5%A0ENJA%20BR.%20U-I-60-1991%20i%20dr.pdf](https://sljeme.usud.hr/usud/praksaw.nsf/7114c25caa361e3ac1257f340032f11e/c12570d30061ce54c12580d100416faf/$FILE/SA%C5%BDETAK%20RJE%C5%A0ENJA%20BR.%20U-I-60-1991%20i%20dr.pdf) (12. 9. 2023.)

¹⁴ <https://www.index.hr/vijesti/clanak/ginekologinja-za-index-zivot-pocinje-zacecem-to-je-krivo-na-vise-nacina/2376918.aspx> (12. 9. 2023.)

U novije vrijeme, zbog napretka u medicinskoj tehnologiji, dijagnostici i bioznanostima, ponekad je pobačaj sredstvo za prekid trudnoće zbog malformacija djeteta ili opasnosti i ugroze zdravlja i života trudnice. No, najveće prijepore izaziva namjeravani, nespontani pobačaj kojem žene pribjegavaju iz jednostavnog razloga što ne žele roditi začeto dijete (Hrabar, 2015: 793).

Uloga je prava, pod utjecajem etike, filozofije, medicine, psihologije i inih znanosti, da pravno uredi pitanje pobačaja. Introspekcija u ovu problematiku otkriva mnoštvo pitanja i različitih pogleda na problematiku pobačaja. Pitanja, od kojih mnoga nadilaze svrhu ovoga rada, kreću se od utemeljenosti ekstremnih društvenih pokreta tzv. pro choice i pro life stavova do toga tko ima prednost pred životom i odlukom – dijete ili majka te je li i u kolikoj mjeri i otac sudionik odluke? Odgovori na ta pitanja uvijek će biti rezultanta društvenoga okružja, tradicije, religije i svjetonazora. Pravna argumentacija, međutim, mora biti objektivna i proizlaziti iz analize pravne norme, a kakva će biti pravna norma, ovisi o gore spomenutim čimbenicima. Uzmemo li u obzir da jačanje ljudskih prava ne bi smjelo zaobići određenje pravnog statusa nerođenog djeteta kao i muškarca, bez dvojbe se nalazimo pred mnoštvom pitanja na koja nema jednoznačnih odgovora koji bi mogli zadovoljiti svakoga i pomiriti sasvim dijametralno suprotne stavove. Mislimo da nije ispravno nijedno ekstremno gledište jer takva gledišta polaze od zaštite (prava) samo jednoga subjekta. (Hrabar, 2015: 793-794).

Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece (Narodne novine, br. 18/1978) je donesen u vrijeme drukčijega društveno-političkog uređenja, a koje se ogledalo i u drukčijim pravnim i ustavnopravnim odredbama, svakako je njegov bitan nedostatak (Hrabar, 2015: 798).

Autonomija volje žene koja zahtijeva pobačaj ne može se valjano suprotstaviti pravu djeteta da se rodi jer je riječ o raznorodnim pravima, odnosno pravo nerođenog djeteta na život može se usporediti jedino s jednakim pravom na život

njegove majke. Svako drugo kontrapostiranje bilo bi arbitrarno i odslika dominacije moći jakih nad slabima (Hrabar, 2015: 791).

Dihotomija je neprikladna jer se svodi ili na apsolutno pravo majke ili na ono nerođenog djeteta (Hrabar, 2015: 794).

Nebojša Zelić u svome članku *Javni um i pravo na pobačaj* govori o političnoj razložnosti.

Politička moć u dobro uređenom društvu je javni um. Budući da je dio same demokracije pluralizam različitih sveobuhvatnih doktrina, od kojih svaka ima svoju koncepciju onoga što smatra istinitim ili ispravnim, osnovna pitanja pravednosti moraju se rješavati u terminima onoga što je politički razložno, a ne onoga što je istinito ili ispravno (Zelić, 2007: 62).

U slučaju zabrane pobačaja žena ne bi imala nikakvu slobodu izbora, kao što ima u slučaju ozakonjenja tog prava. Provodila bi se opresivna sila države u ime jedne sveobuhvatne doktrine nad drugim razložnim i racionalnim građanima. (Zelić, 2007: 67).

Pravo na pobačaj mora biti opravdano javnim umom (svih građana kojim god sveobuhvatnim doktrinama pripadali) (Zelić, 2007: 63). Uskraćivanjem prava na pobačaj sigurno bismo povrijedili javni um – velika težina jednoj političkoj vrijednosti (dužnog poštovanju prema ljudskom životu) u odnosu prema drugoj političkoj vrijednosti (jednakosti žena) – i to na temelju uvođenja vjerovanja (fetus je osoba) koja ne dijele svi građani, koja proizlaze iz sveobuhvatnih doktrina i nejavnih umova (Zelić, 2007: 64). Politička vrijednost jednakosti žena prihvaćena je kao zajednička svim građanima – dakle razložna je i ne može biti nadjačana vrijednošću dužnog poštovanja prema ljudskom životu (to dakako ne znači negiranje vrijednosti dužnoga poštovanja prema ljudskom životu, to također jest razložna vrijednost, ali u slučaju pobačaja ona ne može nadjačati jednakost žena jer traži uvođenje nerazložnih vjerovanja (Zelić, 2007: 65). Stoga se

zaključuje da bi zabrana pobačaja na osnovi nerazložnog vjerovanja bila nerazložna (Zelić, 2007: 65). Drugim riječima krši se ideja razložnosti nametanjem istine jedne doktrine građanima koji prihvaćaju drukčije koncepcije dobra (Zelić, 2007: 67).

4.1. Pobačajna legislativa – nekad i sad

S razvitkom država razvijali su se i zakoni i prava. U Sjedinjenim je Američkim Državama 1821. godine država Connecticut prva donijela zakone protiv pobačaja. Tijekom godina države su propisivale zakone protiv pobačaja te su svih pedeset država do 1965. godine smatrale pobačaj kažnjivim u svim stadijima trudnoće (Burnside, 1999: 511).

U većini je zapadnih demokratskih država, s izuzetkom Švedske i Danske, pobačaj bio zabranjen do 1967. godine (Singer, 2003: 102).

Reformistički pokreti za pobačaj u SAD-u započeli su još 1930. godine, a *Američki pravni institut* je 1959. godine predložio zakon koji dopušta pobačaj u određenim situacijama. Oni su smatrali da se pobačaj treba dopustiti u situacijama kada trudnoća narušava tjelesno ili duševno zdravlje majke, kada bi se dijete rodilo s teškim tjelesnim ili duševnim nedostacima te kada je trudnoća posljedica silovanja ili incesta (Burnside, 1999: 511). Na temelju je takvoga modela između 1967. i 1973. godine dvanaest američkih država prihvatilo slobodnije zakone o pobačaju.

Godine 1973. u SAD-u se promijenio zakon za sve države. Do toga je došlo sudskim procesom poznatim pod nazivom *Roe protiv Wadea*. Jane Roe dolazila je iz Teksasa te joj teksaški zakon nije dozvolio pobačaj jer trudnoća nije ugrožavala njezin život. Zbog te nemogućnosti da napravi pobačaj, u suradnji s organizacijom pod nazivom *Planirano roditeljstvo*, Roe je pokrenula sudski postupak protiv Henryja Wadea, okružnog tužitelja u Teksasu (Burnside, 1999: 512). Roe se pozvala na 14. amandman Ustava SAD-a tvrdeći kako je teksaškim zakonom ograničeno njezino pravo osobne privatnosti, a koje je zaštićeno pojmom osobne slobode (Burnside, 1999: 512). Prošle su tri godine od početka slučaja do presude Vrhovnoga suda koji je donio presudu i proglasio pobačaj ustavnim pravom. *Sud drži da Ustav sadrži pravo na privatnost dovoljno široko*

da obuhvati ženinu odluku da učini pobačaj (Burnside, 1999: 512). Pravo na pobačaj nije bilo apsolutno te se moralo uskladiti s pravnim interesima te je pobačaj reguliran dodatnim ograničenjima (mogao se obaviti u određenim stadijima trudnoće).

U tome su se periodu zakoni oko pobačaja promijenili i u Europi. U većini je država, čak i u izrazitim rimokatoličkim državama, pobačaj bio dopušten. Izuzetak je Republika Irska (Singer, 2003: 102).

U Istočnoj Europi nakon komunizma u kojemu je pobačaj bio dopušten, neke su države pokušavale ponovno uvesti pobačaj kao ilegalan. Primjer je takve države Poljska.

U Sovjetskom Savezu je pobačaj legaliziran od 1920. godine, ali su se zakoni s godinama mijenjali ovisno o političkim mijenama. Tako je neko vrijeme pobačaj bio dopušten samo onda kada bi ga preporučila medicinska struka. Danas je u Rusiji pobačaj zakonit u prvih 12 tjedana trudnoće i samo u iznimnim situacijama u kasnijim fazama.¹⁵

U Japanu je pobačaj legalan od 1948. godine, a tako je i danas.¹⁶

U Jugoslaviji je pobačaj legaliziran 1952. godine uz neka ograničenja, a 1974. godine je Jugoslavija bila jedna od tri države na svijetu koje su pravo na pobačaj uvrstile u ustav. Nakon raspada Jugoslavije, svaka od država donijela je svoj zakon u kojemu se prekid trudnoće na neki način ograničava. U Hrvatskoj je pobačaj legalan do desetog tjedna trudnoće. Naglašava se kako je u Hrvatskoj utjecaj Katoličke crkve značajan te je sve veći priziv savjesti liječnika. Nerijetko je da se Hrvatice odluče za pobačaj u Sloveniji ili Bosni i Hercegovini. U Srbiji

¹⁵ Naredni podaci preuzeti su s poveznice <https://lupiga.com/vijesti/analiza-stanja-u-svijetu-legalnost-pobacaja-pokazuje-gdje-zene-mogu-same-upravljati-svojim-zivotima> (29. 11. 2022.)

¹⁶ Ibid.

je slična situacija, pobačaj na zahtjev je legalan u prvih deset tjedana, a za kasnije odlučuju liječnici i etički odbor.¹⁷

U Bjelorusiji je pobačaj na zahtjev legalan, s ograničenjem do 12. tjedna trudnoće.¹⁸

Republika Irska imala je veoma restriktivne zakone o pobačaju. Do 2013. godine pobačaj je bio zabranjen i tek se tada uvela iznimka koja je omogućavala pobačaj samo ako je ugrožen život majke. Na referendumu organiziranom 2018. godine, 66,4% Iraca glasovalo je za legalizaciju pobačaja.¹⁹

U Poljskoj je danas pobačaj dozvoljen samo u slučajevima kada je trudnoća rezultat silovanja ili incesta te ako je ugrožen život majke,²⁰ a 1932. godine je Poljska bila prva europska država koja je ozakonila pobačaj u slučaju silovanja i ugroženosti zdravlja majke.

Meksiko je 1931. godine dopustio legalan pobačaj u slučaju silovanja, što je u najvećoj mjeri na snazi i danas. Samo je u glavnome gradu, Mexico Cityju od 2007. godine dozvoljen pobačaj na zahtjev do 12. tjedna trudnoće.²¹

U Gvajani je pobačaj legalan od 1995., a na Kubi još od 1965. godine. Pobačaj u Urugvaju legalan je od 2012. godine. U Kolumbiji je pobačaj bio ilegalan sve do 2006. godine, a otada je dozvoljen samo u slučaju ugrožavanja život majke, u slučaju incesta i silovanje te ako je plod oštećen. U većini je zemalja Južne i

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/irska-je-stvarno-uspjela-664-posto-je-na-referendumu-glasalo-za-legalizaciju-pobacaja/> (29. 11. 2022.)

²⁰ <https://miss7zdrava.24sata.hr/zdravlje/poljska-zbog-zakona-o-pobacaju-umrla-zena-koja-je-mogla-biti-spasena-21975> (29. 11. 2022.)

²¹ Naredni podaci preuzeti su s poveznice <https://lupiga.com/vijesti/analiza-stanja-u-svijetu-legalnost-pobacaja-pokazuje-gdje-zene-mogu-same-upravljati-svojim-zivotima> (29. 11. 2022.)

Srednje Amerike pobačaj zabranjen ili je dozvoljen samo u iznimnim situacijama.²²

U Africi je pobačaj dopušten u Južnoj Africi i Tunisu.²³

Prošle godine velike je kontroverze izazvao zakon o zabrani pobačaja u Sjedinjenim Američkim Državama. Vrhovni je sud ukinuo savezno ustavno pravo na pobačaj i time saveznom državama dopustio da same donesu zakon. Taj je čin potaknuo neka razmišljanja i strahove – što ako se takvo što dogodi u, na primjer, Europi i državama koje trenutno imaju dozvoljen legalan pobačaj. Osobiti strah zavladao je u onim državama u kojima Katolička crkva ima jak utjecaj na stanovništvo.

Prijić Samaržija²⁴ komentirala je u svome intervju za Novi list tu odluku američkog Vrhovnog suda da pobačaj nije ustavom osigurano pravo na razini SAD-a tako što je rekla da odluku vidi kao posljedicu snažno politički polariziranog i ekstremiziranog američkog društva gdje je tema pobačaja iskorištena za hegemoniziranje konzervativaca. Naglašava da su to strašne posljedice Trumpove politike neznanje i prezira prema racionalnosti. Takva retorika opciju *za izbor* prikazuje kao kulturu smrti (Jurić, 2017: 490).

²² Ibid.

²³ Ibid.

²⁴ https://www.novolist.hr/novosti/hrvatska/rijecka-rektorica-ima-poruku-za-one-uvjerene-da-zivot-pocinje-zacecem-ovo-je-kljucno-znati/?meta_refresh=true (21. 9. 2023.)

5. Učenje Katoličke Crkve o pobačaju

Kršćanski nauk zagovara pravo na život i to, reklo bi se, pod svaku cijenu. Pobačaj je nedopustiv, bez iznimke se smatra ubojstvom i samim time velikim grijehom. Zagovornici kršćanskog nauka ističu da život počinje začecem te se time pozivaju na članak 21. Ustava Republike Hrvatske koji glasi *svako ljudsko biće ima pravo na život* pa smatraju da čovjek mora biti zaštićen i prije rođenja. Smatraju da pobačaj krši temeljno ljudsko pravo na život.

U Evandjelju Života (enciklici) Ivan Pavao II. navodi da zdravlje majke i dostojna razina života drugih članova obitelji *nikad ne mogu opravdati namjerno ubojstvo nedužnog ljudskog bića* (Ivan Pavao II., 1988 navedeno u Prijić, 1995: 30). Isto tako navodi se da je za svaku osudu opravdati pobačaj time što je dijagnosticirana neka anomalija na plodu. *Nikoja prilika, nikoja svrha i nikakav zakon na svijetu neće moći dozvoliti jedan čin koji je u biti nedopustiv, jer je protivan Zakonu Božjem, napisanom u srcu svakog čovjeka, razumom prepoznatljiv i od Crkve proglašen* (Ivan Pavao II., 1988 navedeno u Prijić, 1995: 33).

Miljenko Aničić i Vjekoslav Janković s Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Đakovu u svome članku *Pravo na život u suvremenim etičkim promišljanjima i u socijalnom nauku crkve* posebno propituju prava na život, dotičući se tako i pitanja pobačaja.

Pojave kao što su ubojstvo, pobačaj, eutanazija te razni oblici manipulacija čovjekovim životom, za kojima moderni čovjek često poseže kao za svojim pravom, za kršćansko shvaćanje potpuno neprihvatljive (Aničić i Janković, 2011: 216).

Posebnu pozornost Ivan Pavao II. posvećuje pitanju ugrožavanja ljudskoga života na njegovu početku, u stanju kad ljudski život ne raspolaže nikakvim mogućnostima obrane (Aničić i Janković, 2011: 239).

Pobačaj kao ubojstvo nevinoga ljudskog bića u kolektivnoj svijesti sve više gubi oznaku »zločina«. Čak se govori o pravu raspolaganja životom u majčinoj utrobi,

pa se za to traži zakonsko priznanje i sudjelovanje zdravstvenih djelatnika u njegovu uništavanju. Ne može ga opravdati ni situacija »krajnje nužde«, ni pravo na obranu. Pravo na obranu vrijedi kod agresora, a nevino biće se ne može označiti agresorom (Aničić i Janković, 2011: 239-240).

Kršćanska teologija ističe kako se Ustavni i Vrhovni sud Republike Hrvatske do danas nisu oglasili što se tiče ustavnosti zakona o pobačaju koji je još na snazi od 1978. godine u Republici Hrvatskoj (Matulić, 2006: 69). Zagovornici protiv pobačaja govore da ako gore navedeni članak 21. Ustava Republike Hrvatske dosita štiti pravo svakog čovjeka na život, a nerođena djeca također tu pripadaju, onda je taj postojeći zakon iz 1978. godine protuustavan (Matulić, 2006: 69). Također stoje iza toga da je postojeći zakon o pobačaju neetički te politički i ideološki upitan jer nije donesen demokratskom zakonodavnom procedurom.

Nadalje kršćanski teolozi pokušavaju opovrgnuti još neke teze. Iznose kako se tvrdi da je pobačaj privatna stvar pojedinca, a da su ipak za ostvarenje te odluke potrebne druge osobe i institucije (Matulić, 2006: 71). Navode dalje kako je pobačaj medicinski problem jer liječnik je taj koji pobačaj mora izvršiti, zatim govore kako je pobačaj obiteljski/bračni problem jer žena ne može zatrudnjeti sama. Na kraju krajeva tvrde da je to stvar i nevinog bića koje ima pravo na život te da pobačaj ne smije biti zakonski legalan ni u kojem slučaju.

6. Moralno-etička promišljanja o pobačaju

Problem pobačaja predstavlja složeno etičko pitanje upravo zato jer je razvoj ljudskog bića kontinuiran proces gdje ne postoji jasna i oštra granica koja dijeli zigotu od odrasla čovjeka. Teško da će smrt oplodjenog jajne stanice ili zigote neposredno nakon začeća izazvati naročito uznemiravanje jer je zigota malena kuglica stanica i mnoge se ne uspijevaju implantirati na stijenke maternice te odlaze iz utrobe.

U osnovi objektivno teške rasprave o pobačaju, Prijić Samaržija²⁵ smatra da je činjenica da nam znanost ne može točno reći kada počinje život osobe s pravom na život. Ona ističe kako pravna regulativa većine zemalja ne uzima začeće kao granicu za početak života jer je nemoguće govoriti o embriju koji ima jednako pravo kao što imaju ljudi. Prijić Samaržija ističe da se život završava kada prestane moždana aktivnost. Sukladno tome kao kriterij za početak života može se također uzeti početak moždane aktivnosti. Nadalje nadodaje kako se prva moždana aktivnost javlja daleko kasnije od desetog tjedna trudnoće.

Prema Prijić i članku *Pobačaj za i protiv* (1995) i liberalno i konzervativno stajalište pretpostavlja da ljudski život po sebi ima intrinzični moralni značaj. Tako gotovo svi, otvoreno ili intuitivno dijele stav prema kojemu ljudski život ima objektivnu, intrinzičnu vrijednost potpuno neovisnu o njezinoj osobnoj vrijednosti za pojedinca.

Oko malo etičkih pitanja se danas tako ogorčeno bori kao oko pobačaja, a kako se klatno pomicalo i naprijed i natrag, nijedna strana nije imala mnogo uspjeha u promjeni mišljenja svojih protivnika (Singer, 2003: 102). Iz ovoga se može

²⁵ https://www.novilist.hr/novosti/hrvatska/rijecka-rektorica-ima-poruku-za-one-uvjerene-da-zivot-pocinje-zacecem-ovo-je-kljucno-znati/?meta_refresh=true (21. 9. 2023.)

zaključiti da i zagovornici i protivnici pobačaja svoj stav smatraju ispravnim te ih nikakvi argumenti druge strane neće uvjeriti u suprotno.

Ljudi se odlučuju za određeni stav, za izbor ili za život, ovisno o tome kako gledaju na neka ključna pitanja. Već je ranije navedeno kako je to najčešće pitanje je li zametak/plod osoba ili ne te ima li time neupitno pravo na život. Nastavno na to se postavlja pitanje počinje li život začecem, nekim određenim stadijem trudnoće ili tek rođenjem. Ako se pogleda općenita definicija života koju možemo pronaći na Hrvatskome jezičnome portalu²⁶, život se definira kao *stanje bića od rođenja do smrti*. Također ništa manje važno pitanje – ima li žena veće pravo na odlučivanje o vlastitom tijelu prije negoli što bilo kakvo pravo ima zametak/plod.

Nastavno na posljednje rečeno, Singer (1979: 116-119), kako je navedeno u radu Cerjan-Letica (1997: 3), smatra konzervativne argumente protiv pobačaja naglašavanjem posebnosti statusa ljudskoga života potpuno irelevantnim. Navodi kako nije vjerodostojno utvrđeno da fetus jest osoba, stoga nema ni jednaka prava na život kao osoba. *Pobačaj prekida jedan život koji svakako ima intrizičnu vrijednost i zato ga ne smijemo olako shvatiti – ali bitni interesi žene imaju prednost pred rudimentarnim interesima fetusa* (Singer, 1979: 118 navedeno u Cerjan-Letica, 1997: 3). Singer ide toliko daleko pa smatra da je teško osuditi i *pobačaj u uznapredovaloj trudnoći i iz površnih razloga u svijetu gdje se razvijeniji oblici života svakodnevno i beskrupulozno ubijaju zbog okusa svoga mesa* (Singer, 1979: 118 navedeno u Cerjan-Letica, 1997: 3).

Gledano s moralno-etičke strane, pobornici *za izbor* bore se protiv zakona koji bi branio/brani pobačaj, što se nikako ne smije izjednačavati s time da su oni mišljenja da pobačaj nije pogrešan. Singer tako tvrdi da je pogrešno pretpostaviti da bi zakon uvijek trebao provoditi moral i da postoji područje privatne etike u koji se zakon ne bi trebao miješati (Singer, 2003: 108-109).

²⁶ https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f15jWhB4 (14. 9. 2023.)

Argumentacija bi stoga morala biti fluidna – obuhvaćati i načela i stvarne životne okolnosti; u odluci o pobačaju uglavnom nije riječ o apsolutnom i načelnom odbacivanju dobra kao načela, nego o biranju između konkretnih životnih mogućnosti (dva dobra ili zla). Kriminalizacija pobačaja jest oduzimanje prostora slobodne odluke, temeljnog nepovjerenja prema čovjeku kao moralnom subjektu, kao i neosjetljivost za kontekst pojedinca (Jurić, 2017: 490-491).

Petchesky (1979: 360), kako navodi Cerjan-Letica u svom članku *Prijepor o pobačaju: (ne)mogućnost dijaloga pokreta Za izbor i Za život* (1997), navodi da dok se god trudnoća događa u ženinom tijelu, mijenja ih i restrukturira im živote, žena mora imati mogućnost sigurnog pobačaja i pravo na konačnu odluku. U istome članku Cerjan-Letica iznosi moralni stav prema Kristin Luker (1985: 229-230) te objašnjava da je pobačaj moralno dopustiv čin jer fetus i trudnica ne pripadaju istim *moralnim kategorijama*. Pojašnjavajući to na način da se fetus ne poima osobom zbog stanja egzistencijalne ovisnosti o ženinom tijelu pa samim time ima *manja* prava. Ta ovisnost čini fetus različitim u odnosu na one koji su rođeni i kojima pripada *veće* pravo.

Interesi žene naprosto imaju prednost pred rudimentarnim interesima fetusa, a prava aktualne osobe nad pravima potencijalne osobe

Osim toga, trudnoća i porod jedino su po čemu se žene razlikuju od muškaraca u apsolutnom smislu i oduvijek su uporište za diskriminaciju. Žene mogu biti punopravni članovi samo ako mogu kontrolirati reprodukciju. Kad je ugroženo pravo na pobačaj, ugrožena je temeljna ravnopravnost žena. Žena nikad neće biti ravnopravna uskrati li joj se temeljno pravo da odlučuje o sebi i svojoj obitelji.

Sve težnje za obrazovanjem i radom u konačnici se svode na ženinu mogućnost izbora hoće li i kada imati djecu – *zbog toga je reproduksijska sloboda uvijek bila najpopularnija točka svih feminističkih pokreta* (Faludi, 1991: 414 navedeo u Cerjan-Letica, 1997: 3). To što je netko biološki žena, ne smije uvjetovati njezine

društvene uloge – biološki je zadano da žena bude majka, no ne mora ako to ne želi.

Kad se govori o moralno-etičkom razmišljanju na temu pobačaja, ne bi bilo suvišno spomenuti da aktivisti pokreta *za izbor* nisu *moralna čudovišta* i slično kako ih znaju nazivati aktivisti *za život*. Aktivisti *za izbor* ne govore o pobačaju kao poželjnom i dobrom djelu, već se zalažu da se pobačaj nikada zakonom ne zabrani kako bi žene imale mogućnost izbora ukoliko se nađu u bilo kakvoj situaciji u kojoj ne žele roditi. Zalažu se za to da Crkva nema pravo utjecaja na zakon o pobačaju te da konačna odluka o pobačaju bude na ženi.

U osnovi zakonskog dopuštenja pobačaja uvijek je jedno od sljedećih načela – načelo slobode, pravo žene na autonomiju ili individualan izbor, slobodno odlučivanje o vlastitom tijelu i načinu života, pravu na privatnost, pravu na posjedovanje vlastita tijela. Nažalost vrlo se često pravo na privatnost zlouporabljuju i tumači kao sebičnost i svojevoljno odlučivanje.

Jasenska Grujić, specijalistica ginekologije i opstetricije, u svom članku *Inkubator*²⁷ posebno se dotakla stava Katoličke crkve prema ženama te je njezin zaključak kako je za njih žena samo *inkubator*. Navodi kako žena, ako nije majka, nije ravnopravna partnerica. Ako je prisiljena roditi kada to ne želi, a plod se smatra *božanstvom*, žena nije ništa više negoli *inkubator*. Ginekologinja Grujić izrazito je jasna u svojim člancima i svojim iskazima daje do znanja da Crkva i građanska udruga *U ime obitelji* ne poštuju ženu kao samostalnu i neovisnu jedinku. Niječu joj pravo na život, zdravlje i dostojanstvo. Grujić zahtjeva poštovanje žena bez obzira na to htjele one biti majke ili ne.

²⁷ <https://znajznanje.pariter.hr/inkubator/>

7. Pobačajna retorika – za život i za izbor

Rasprave o pobačaju uvijek su emotivno obilježene. Pobornici pokreta *za život* svojim jezičnim izborom uvijek pokušavaju što snažnije djelovati. Cilj im je pobuditi osjećaje za plod. Oni će uvijek koristiti izraze dijete, a ne fetus ili plod, govorit će o majkama, ne o ženama i slično.

Aktivisti će pokreta *za izbor* svojim jezičnim izborom uvijek pokušati naglasiti kako žena mora imati pravo na izbor i odlučivanje o vlastitom tijelu. Koristit će izraze i fraze kako bi naglasili ženinu ravnopravnost, slobodu i neovisnost. Neće koristiti termine kao što su majka i trudnica, uvijek je žena. Rezultat oplodnje neće nazivati djetetom, već najčešće plodom.

Velik dio (političke) borbe između suprotstavljenih strana vodi se upravo na jezičnom bojnopolju, stoga u polemikama o pobačaju, obje strane veoma pažljivo biraju izraze kojima se koriste u svojim transparentima i parolama.

Riječi istovremeno oslikavaju i oblikuju stvarnost i vrlo su snažno oružje. Ako žena odluči zadržati trudnoću – tada se to zove djetetom i slike ultrazvuka stavljaju se na društvene mreže, u suprotnom se koristi medicinska terminologija za medicinske procedure. U političkim i kulturnim okršajima parole *za život i za izbor* mnogo su uvjerljivije za javno mnijenje od transparentnijih *za pobačaj i kontracepciju* ili *protiv pobačaja i kontracepcije*.

Mediji u današnje vrijeme imaju velik utjecaj na javno mišljenje. Kada je riječ o ovako osjetljivim temama kao što je pitanje pobačaja, treba biti veoma pažljiv i kritički propitivati svaki tekst. Mediji ne bi smjeli zauzimati stav i biti na nečijoj strani. Jezik bi trebao biti neutralan i ni na koji način ne bi trebao navoditi na određenu stranu. U ovakvim je polemikama teško pronaći neutralne riječi i izraze kojima bi se mediji koristili, a kako bi obje strane bile zadovoljne. Uvijek se nađe nešto što smeta jednoj ili drugoj strani.

7.1. Retorika *pro-life* pokreta (za život)

Pro-life pokret je nastao u Sjedinjenim Američkim Državama šezdesetih godina 20. stoljeća kao svojevrsan otpor liberalizaciji. Pokreti poput *The Christian right* ideju da život počinje začecem pretvorili su u dogmu – rastući konzervativni pokret protiv kulture obilježene sekularnim idejama poput feminizma, pobačaja, razvoja školstva, a napad na pobačaj dešavao se istodobno s odbijanjem integracije škola, feminizmom drugoga vala i pokretom za LGBTQ prava. Aktivizam je doveo fetus u političko središte, držeći trudnu ženu daleko iza pozornice.

Središnja je teza *pro-life* pokreta da život počinje začecem, a embrij je ljudsko biće te se prekid trudnoće smatra ubojstvom. U skladu s time središnja je retorička strategija – *ne borimo se protiv pobačaja, već se borimo za život*. Strategija je vrlo jednostavna – fetus simbolički javno oživjeti, dati mu osobnost, ime, volju, osjećaje, pravnu osobnost, pri čemu je *maternica bolja riječ od uterus* jer sugerira poruku ljubavi, topline i sigurnosti (Cerjan-Letica, 1997: 5).

„Buduće majke“ - trudnica nije hipotetski buduća majka i ne odlučuje o nekom hipotetski budućem djetetu, već samim time što je trudna znači da je već majka nerođenom djetetu u njezinoj utrobi (Belullo, 2014: 103).

Zvučna fraza *„pravo na izbor“* ignorira očitost da nisu svi izbori ispravni. Kao što na temelju prava na izbor ne možemo legitimirati zahtjev majke da ubije svoje novorođenče, tako ne možemo ni legitimirati da majka ubije svoje nerođeno dijete (Belullo, 2014: 104).

Majka i dijete kulturno su i emotivno snažno nabijeni pojmovi, u snažnoj kontinuiranoj marketinškoj kampanji naglasak je na sretnoj i zdravoj obitelji, radosti, veselim bojama. Istovremeno se želi izazvati krivnja – pa se nerijetko za žene koje su pobacile kaže da su ih *njihove mame ubile pod srcem*. *Nositi pod*

srcem ili *zametak života, plod ljubavi* i slično metafore su vrlo romantizirane i konceptualiziraju stvarnost, no u svrhu političkog nadometanja mogu vrlo tendenciozno i manipulativno iskrivljavati stvarnost i ciljano izazivati krivnju.

Ranije u radu konstatiralo se kako ne postoji znanstveni konsenzus o tome u kojem trenutku počinje život, začće je zapravo simbolički početak života, stoga je taj narativ retorička konstrukcija *pro-life* pokreta.

Pitanje jeste li za mogućnost pobačaja (s razumnim ograničenjima) ili za zabranu pobačaja – pretvoreno je u pitanje jeste li za dijete (koje je nevino i nejak) ili za ženu (koja je sebični ubojica) – što je duboko nepošteno i pogrešno. Aktivisti pokreta *za život* uvijek će se truditi svojim jezičnim izborima utjecati na emocionalnost.

7.2. Retorika *pro-choice* pokreta (za izbor)

Središnja teza *pro-choice* pokreta jest da je pravo na izbor temeljno ljudsko pravo. Iako se aktivisti *pro-choice* pokreta zalažu za dostupan i legalan abortus, rijetko se u njihovim javnim nastupima čuje da izgovaraju riječi abortus, pobačaj ili prekid trudnoće. Dominantne riječi i izrazi uglavnom su *ženska prava, pravo na izbor, neželjena djeca, kvaliteta života* i slično.

Štoviše u retorici *pro-choice* aktivista često će se čuti kako nipošto ne zagovaraju pobačaj, nisu za pobačaj, već ženino pravo na izbor, čime uvelike retorički pretvaraju pobačaj u nešto strašno što se ne smije ni izgovoriti. Dakako da ako ste za pobačaj, a ne za zabranu pobačaja, to ne znači da pobačaj propagirate kao sredstvo kontracepcije, već ga smatrate mogućim izborom da žena prekine neželjenu trudnoću (iz mnogih razloga).

8. Retoričko-stilistička analiza transparenata

Na temelju svega do sada izloženoga, predstaviti će se analiza transparenata s održanih prosvjeda (prosvjeda koji se bore *za izbor* i prosvjeda koji se bore *za život*) diljem Hrvatske u 2022. godini.

U Hrvatskoj su u posljednje vrijeme nerijetki prosvjedi vezani uz temu pobačaja. Aktivistička grupa koja se bori *za izbor* svoj je prosvjed obilježila nazivom Dosta!, a grupa koja se bori protiv pobačaja, odnosno *za život*, svoje prosvjede nazivaju Hod za život. Prosvjed²⁸ u ovome konkretnom slučaju označava skup osoba radi zajedničkoga djelovanja u vezi s nekim pitanjem (pobačajem). Aktivniji prosvjedi na ovu temu u Hrvatskoj su započeli zbog slučaja gospođe Mirele Čavajde kojoj je odbijen pobačaj u svim hrvatskim bolnicama kojima se javila. Gospođa Čavajda se na pobačaj odlučila nakon što je fetusu dijagnosticiran zloćudni tumor zbog kojeg bi imao male šanse za preživljavanje do poroda, a i ako bi preživio porod, velike su šanse za mentalna oštećenja i život *biljke*. Također u ovome slučaju da se trudnoća nastavila, život gospođe bio bi ugrožen. Slučaj gospođe Mirele Čavajde završio je tako da je na pobačaj otišla u Sloveniju.

Nakon što je ovaj slučaj izašao u javnost, prosvjedi pod nazivom Dosta! koji se bore *za izbor*, održali su se diljem Hrvatske. Kao odgovor na te prosvjede, također diljem Hrvatske, održani su prosvjedi Hoda za život. Glavna *oružja* (alati) kojima se prosvjednici koriste su transparenti. Oni služe za izražavanje mišljenja prosvjednika, a najčešće su to kratke jezične forme. Također se transparenti mogu sastojati od slika/crteža, a mogu i biti dodani tekstu. Kod transparenata je važno da budu upečatljivi, što vizualno i grafički, što samom porukom. Transparenti moraju pozivati na akciju i djelovanje te imati snagu da eventualno pridobiju one

²⁸<https://jezikoslovac.com/word/4atv> (21. 9. 2023.)

neutralne na svoju stranu. Transparenti su često veoma kreativni i zasnivaju se na raznim argumentima prigodnim određenom pitanju za koje se zalažu.

U ovome konkretnom slučaju, transparenti aktivista koji se bore *za izbor* veoma su domišljati, kreativni i ekspresivno snažni. Pritom su transparenti Hoda za život najčešće usmjereni na medicinske podatke o plodu i zalaganje za pravo na život. U nastavku će rada biti prikazani i komentirani određeni transparenti²⁹ podijeljeni u skupine s obzirom na to kome su usmjereni i na kojim se argumentima zasnivaju. Svi su transparenti prikupljeni s raznih portala (jutarnji.hr, večernji.hr, index.hr, novilist.hr), točnije iščitani su iz galerija dostupnih u pojedinim člancima koje su navedeni portali objavljivali u aktualno vrijeme prosvjeda.

Prva se izdvojena skupina transparenta aktivista *za izbor* obraća ministru zdravstva Viliju Berošu, liječnicima koji imaju priziv savjesti te zdravstvu općenito.

- *Prizovi svoju savjest, Vili*
- *Nazovi Beroša za prekid trudnoće 01 4607 555*
- *Dosta ministra Beroša*
- *Vili Beroš glavni seroš*
- *Pošto zdravlje, ministre*
- *Berošu, ostavka*
- *Dosta ginekologa ženomrzaca*
- *Biraj profesiju u kojoj nećeš koristiti priziv savjesti*
- *Ginekolozi koji imaju priziv savjesti na prekvalifikaciju*
- *Priziv savjesti mi abortira volju za životom*
- *Vaš izbor savjesti u nama izaziva gadosti*
- *U Hipokratovoj zakletvi nema priziva savijesti*
- *Priziv savjesti? Može, u privatnoj praksi*

²⁹ Svi su transparenti zapisani bez izmjena

- *Pozivu savjesti vičemo Dosta*
- *Odjebite s prizivom*
- *Dosta nedostupnog javnog zdravstva*
- *Dosta ugrožavanja zdravlja žena*
- *Dosta političkih igara na račun zdravlja žena*
- *Dosta zanemarivanja ženskog zdravlja*
- *Dosta uskrate zdravstvene skrbi*
- *Dosta uskraćivanja medicinskih zahvata*
- *Dosta nedostupnog javnog zdravstva*
- *Zdravlje narodu*
- *„Zdravstvo“ a bolesno!!!*
- *Dosta nedostupnog javnog zdravstva*
- *Nona je rekla ne vjeruj hrvatskom zdravstvu i ne sjedi na betonu*
- *„Imamo Slovenijo!“ dr. F.T.*

U ovoj se skupini transparentata uočava nezadovoljstvo trenutnim ministrom zdravstva za kojega se traži ostavka. Isto tako izražava se nezadovoljstvo s time kako funkcionira zdravstvo Republike Hrvatske. Transparentni upućuju na to da zdravstvo ne brine o ženskom zdravlju kako bi trebalo. Također se iskazuje veliko nezadovoljstvo s liječničkim prizivima savjesti za koje aktivisti *za izbor* smatraju nedopustivim u javnom zdravstvu. Velik dio transparentata u sebi sadržava poklik *dosta* kako bi se dodatno naglasilo ono što zamjeraju zdravstvu (zanemarivanje, uskraćivanje, priziv savjesti).

Na dva se transparentna u ovoj skupini koristi ulični govor i psovka. Na jednom od njih (*Vili Beroš glavni seroš*) upotrijebljena je i rima koja pridonosi upečatljivosti i pamtljivosti poruke, a istovremeno daje do znanja kakvo mišljenje

dio javnosti ima o ministru. Drugi transparent, koji sadrži psovku (*Odjebite s prizivom*), šalje ekspresivnu poruku i stajalište o prizivu savjesti.

Sadržajno je upečatljiv transparent *Nona je rekla ne vjeruj hrvatskom zdravstvu i ne sjedi na betonu* jer je uporabljeno poznato pučko (bakino) *pravilo* da se ne smije sjediti na betonu te je s time povučena paralela da se isto tako ne smije vjerovati hrvatskome zdravstvu.

Iduća je skupina transparenta slična prethodnoj, samo ovdje nema izravnoga obraćanja, već se samo zaziva promjena i zahtjeva se prekid nasilja, laži, izgovora, manipulacija, omalovažavanja. Jasno je iz navedenoga da se poruke odnose na zdravstvo i političare.

- *Dosta je!*
- *Dosta laži, izgovora, manipulacija*
- *Dosta maltretiranja i zlostavljanja*
- *Dosta nasilja*
- *No pasaran*³⁰ („Neće proći“)
- *Dosta omalovažavanja*

Sljedeća skupina transparenta ima feminističke značajke. Jezik i stil narednih poruka iznimno je ekspresivan i šalje snažne poruke. Prvenstveno im je u cilju zauzeti se za ženska prava te su tako i konstruirane poruke na transparentima.

- *Van iz moje maternice*
- *Moja vagina, moja pravila*
- *Moj život, moje tijelo, moja odluka*
- *Keep your laws off my body* (“Drži svoje zakone dalje od mog tijela“)

³⁰ poznati politički poklik

https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eFxmWhQ%3D&keyword=no+pasaran (21. 9. 2023.)

- *Moja jajašca moj omlet*
- *Moje tijelo moj izbor*
- *Nemaš maternicu, nemaš mišljenje*
- *My body, my choice, my freedom, my voice!* („Moje tijelo, moj izbor, moja sloboda, moj glas“)
- *Prava žena na izbor/Svoga tijela gospodar*
- *Svoga tijela gospodarica*
- *Žena ≠ inkubator*
- *Moja maternica, moja sloboda*
- *Ne rađam na zapovijed*
- *Ne odlučuj u moje ime*
- *Somebody NOT some body* („Netko, a ne neko tijelo“)
- *U maternici nema mjesta za Crkvu*
- *Držite svoje krunice dalje od moje maternice!*
- *Ni državu ni boga blizu jajnika moga*
- *Odjebite od naših tijela*
- *Skini mi se s pičke*
- *Makni glavu iz moje pičke*
- *Odjebite iz moje maternice*
- *Poštuj pizdu materinu*
- *Marš iz moje maternice*
- *Nećete u maternice, niste ni prije*
- *Isto kao što ni ne daš na se, ne daš svoje, nemoj ni tuđu maternicu*

Feministički orijentirani transparenti često sadrže riječi kao što su maternica, vagina, sloboda, tijelo, izbor. Također se često njima ističe da žena mora imati pravo na odlučivanje o svome tijelu i da se tu nitko ne treba miješati. Jezično-

stilski je zanimljiv i upečatljiv transparent koji na to upućuje *Moja jajašca moj omlet*. Nadalje vrlo jednostavan, a s moćnom porukom je transparent *Žena ≠ inkubator* kojim se iskazuje da je žena poseban entitet, a ne da je se gleda kao inkubator od samog trenutka začeća te se gledaju samo prava fetusa, dok se prava žena zanemaruju.

Nekoliko se transparentata dotaklo pitanja Crkve ističući kako Crkva nema pravo odlučivati o ženinom tijelu. Dva transparenta koji vjeru i Crkvu spominju direktno u porukama iznimno su jezično i stilski zanimljivi. *Držite svoje krunice dalje od moje maternice!* osmišljen je tako da se rimuje kako bi bio zvučniji, a istovremeno jasno daje do znanja da ženina reproduktivnost nije nešto što bi Crkva trebala kontrolirati. Iduća takva poruka je *Ni državu ni boga blizu jajnika moga* koja također ima rimu, a u ovoj je poruci uključena i država, što upućuje na to da se politika također ne smije miješati u odluke o reproduktivnosti žena. Nadalje slijedi nekoliko transparentata koji uključuju psovke, a svi se mogu svesti na jedno značenje – ne zabadaj nos u tuđe stvari.

Za kraj su ove skupine transparentata ostale dvije poruke koje su jezično najzanimljivije. Obje se referiraju na tekstove pjesama izvođača Marka Perkovića Thompsona (*Čavoglave, Geni kameni*). Razlog što je baš taj izvođač odabran kao inspiracija je sarkazam. Naime navedeni je pjevač poznat po tome što je izrazito domoljuban i religiozan (album *Ora et labora*, pjesma *Bog i Hrvati...*). *Nećete u maternice, niste ni prije* referira se na dio pjesme *Čavoglave nećete u Čavoglave, niste ni prije*. Druga takva poruka je *Isto kao što ni ne daš na se, ne daš svoje, nemoj ni tuđu maternicu* koja se referira na pjesmu *Geni kameni* te na stih *ne daj na se, ne daj svoje, nemoj tuđe, prokleta je*. Ovakvim se porukama na transparentima lako privuče pažanja i ostanu zapamćeni. Također se na kreativan način izrazi željena poruka.

Kako su se već prethodno u dijelu s feminističkim porukama spomenuli transparenti koji se dotiču Crkve ili joj se direktno obraćaju, sada će se ovdje

navesti ostatak takvih transparenta. Dakle u ovoj je skupini riječ o porukama koje se direktno odnose na Crkvu i vjeru u vezi s pitanjem pobačaja.

- *Ne diraj me s krunicom u rukama, sloboda je stvorena u mukama*
- *Svoju vjeru u svoja 4 zida*
- *Dosta klerikalizma u ginekološkim ordinacijama*
- *Razdvojite zakon od Crkve*
- *Ne! govoru Crkve u Saboru*
- *Nisam po duhu svetom začela da bi im moja maternica toliko značila*
- *Nisam se rodila da bih Crkvi ugodila*
- *Ne živim po pravilima muškaraca u haljinama*
- *Kad bi muškarci mogli zatrudnjeti abortus bi bio sakrament*
- *Da muškarci rađaju, pobačaj bi se vršio u crkvi*
- *Crkva da odjebe*
- *Crkvu van iz pičke materine*

Ovu skupinu započinje poruka inspirirana već spomenutim pjevačem Markom Perkovićem Thompsonom. *Ne diraj me s krunicom u rukama, sloboda je stvorena u mukama* inspirirana je stihom *ne varaj me sa golubom u rukama, sloboda je stvorena u mukama* (pjesma *Ne varaj me s golubom u rukama*). Ova sarkastična referenca jasno izražava stav dijela javnosti koji zahtjeva da se Crkva ne miješa u ženska prava i izbore (za koje su se žene mukom izborile tijekom feminističkih pokreta za prava žena).

Nadalje se porukama na transparentima zagovara odvajanje Crkve od države te ne nametanje svoje vjere i uvjerenja drugima. U ovoj skupini također ima stilski zanimljivih poruka koje su se poslužile rimom kao alatom za što bolju zvučnost poruke. *Nisam po duhu svetom začela da bi im moja maternica toliko značila i*

Nisam se rodila da bih Crkvi ugodila ističu da žena nije dužna svoju reproduktivnost podrediti Crkvi i njezinim pravilima.

Slijede tri transparentna koji govore o razlikama muškaraca i žena i tome kako Crkva ne gleda isto na njih. *Ne živim po pravilima muškaraca u haljinama* je poruka koju žene šalju jer ne žele da im prava i reproduktivnu slobodu određuju muškarci. Nadalje porukama *Kad bi muškarci mogli zatrudnjeti abortus bi bio sakrament* i *Da muškarci rađaju, pobačaj bi se vršio u crkvi* iznose stav da su muškarci ti koji mogu zanijeti, tada Crkva ne bi imala ništa protiv pobačaja jer, ipak, oni su muškarci. Time ističu kako se jasno vidi da se na muškarce i žene ne gleda isto kada su u pitanju njihova prava.

Već se u prethodnoj skupini transparentata javlja država (zakon, Sabor) kao netko kome mogu biti usmjerene određene poruke na transparentima. Ovdje će se izdvojiti neke koje se izravno ili neizravno odnose na državu, točnije vladu i politiku općenito.

- *Ostavka*
- *Svega nam je dosta, od HDZ-a do Mosta*
- *Nisam kriva što je država septička jama živa!!*
- *Abortirat vladu!*
- *I wish I could abort my goverment!* („Volio bih da mogu pobaciti svoju vladu!“)
- *Pobacimo državu za dobrobit društva*

Ovim se porukama prvenstveno zahtjeva mijenjanje vlade. Zahtjeva se ostavka nadležnih koji su doveli do ovog specifičnog slučaja gospođe Mirele Čavajde. Sugerira se da dio javnosti nema dobro mišljenje o vladajućim strankama te da je ljudima općenito dosta politike, ponajviše zbog stavova vladajućih. Aktivisti za

izbor su se ovdje semantički poigrali riječima u skladu s tematikom pobačaja (*abortirati vladu, pobacimo državu*).

Jedan je dio aktivista *za izbor* za svoje transparentne odabrao poruke koje jasno i glasno, kratkom jezičnom formom, zahtijevaju dostupan, siguran, čak i besplatan pobačaj.

- *Zahtijevamo besplatan pobačaj*
- *Vratite pobačaj u Ustav*
- *Za dostupan i siguran pobačaj*
- *Zahtijevamo besplatan pobačaj*

Slični prethodnim zahtjevima su i sljedeće poruke koje zazivaju i besplatnu kontracepciju te obvezni seksualni i građanski odgoj u školama.

- *Što smanjuje broj abortusa? Besplatna kontracepcija, Seksualna edukacija*
- *Vjeronauk u Crkve! Priziv savjesti u katoličke bolnice! Građanski odgoj u škole!*

Među brojnim transparentima, našla su se dva koja nose poruku o brizi za djecu. Ovakvim se porukama želi postići svijest o nezbrinutoj djeci u domovima, a indirektno time mogućnost da će se broj takve djece povećati ako se pobačaj zabrani.

- *A da umjesto fetusa brinemo o djeci?*
- *Nisi za to da žena odluči hoće li abortirati ili ne? Ignoriraj njenu odluku kao što ignoriraš djecu u domovima!*

Neki od transparenata nose poruke čija je glavna tematika vrijeme. Takve poruke najčešće ističu da je neprihvatljivo da se danas, u 21. stoljeću, mora boriti za ženska prava.

- *Nismo u 19. st. da vadimo vješalice!! Dosta!!!*
- *Vješalice bih rado i dalje koristila samo za odjeću. Hvala!*
- *Moj mozak odbija povratak u srednji vijek*
- *I can't believe I still have to protest this fucking shit („Ne mogu vjerovati da se još uvijek moram buniti protiv ovog jebenog sranja“)*
- *Novo vrijeme, isto sranje*
- *Loše je stanje ako se još uvijek borimo za ovo sranje*
- *Abortiraj konzervatizam*
- *Mi smo unuke vještica koje niste uspjeli spaliti*

Posebna skupina transparenata kojima je zajedničko da se pozivaju na ženska prava.

- *Žena sam imam pravo*
- *Pobačaj je ljudsko pravo!*
- *Ženi je mjesto u klasnoj borbi*
- *Nema jednakosti bez slobode izbora*
- *Lov na ženska prava*
- *Pro-life = I know what's best for you*
Pro-choice = You know what's best for you („Za život = Ja znam što je najbolje za tebe / Za izbor = Ti znaš što je najbolje za tebe“)
- *Žene su zakon, a zakone treba poštivati*
- *Pošto ženski život?*
- *Manje odlučivanja o maternicama dok nemamo dovoljno zastupnica*
- *O lijepa, o draga, o slatka slobodo!*

- *Kad nepravda postane zakon otpor postaje dužnost*
- *Ženska prava nisu pičkin dim*
- *Ljudska prava nisu zajebancija*

U ovoj skupini transparenta nema toliko jezične inovativnosti i upečatljivosti. Porukama se ukazuje na to kako žene moraju biti ravnopravne muškarcima, da im se mora dati pravo na odlučivanje te da je zabrana pobačaja uskraćivanje tih prava. Kao dojmljiv i upečatljiv transparent, može se istaknuti ironična poruka kojoj je inspiracija bila *Himna slobodi* Ivana Gundulića - *O lijepa, o draga, o slatka slobodo!*

Za kraj popisa transparenta aktivista koji se bore za pravo pobačaja, ostalo je par poruka koje se teško mogu razvrstati u spomenute skupine, a svakako su izazvali reakciju javnosti i skrenuli pažnju na sebe iz raznih razloga.

Prvi na redu od takvih je transparent s natpisom *Za obitelj kakvu želiš, kad ju želiš!* Ova poruka vjerojatno je inspirirana zakonom iz 1978. godine u kojem se spominje pravo na slobodno odlučivanje o rađanju djece. Ovakva poruka, kao i naredne dvije, *Nema svaki svrš pravo na ime* i *Svaki razlog = opravdan*, zvuče dosta grubo i mogu se označiti kao jedne od najradikalnijih od svih spomenutih.

Transparenti aktivista Hoda za život, kao što je ranije spomenuto, najčešće se odnose na medicinske podatke o plodu. Takve poruke izazivaju emocionalnost te kao što aktivisti *za izbor* na razne načine skreću pažnju na sebe i svoje stavove, tako i aktivisti *za život* raznim medicinskim podacima pokušavaju emocionalno utjecati na neutralne, ali i na žene koje žele pobaciti.

- *52 dana od začeca dijete štuca*

- *7 tjedna od začeća zijeva*
- *12 tjedana od začeća smije se :)*
- *9 tjedana od začeća sisa palac :)*
- *10 tjedana od začeća osjeća bol*
- *Prilikom pobačaja dijete osjeća bol*
- *18 dana od začeća kuca srce*

Svaka od navedenih poruka ima uporište u medicini. Međutim medicinski podaci nisu svugdje jednaki. Ne slažu se sva istraživanja i svi liječnici u svemu. Ginekologija Jasenka Grujić smatra da bi pobačaj trebao biti legalan do 24. tjedna trudnoće jer ona smatra plod tek nakon toga 24. tjedna može osjećati bol, a nikako 10 tjedana nakon začeća.³¹

- *Hod za život Život je zakon!*
Tražimo zakonsku i svaku drugu zaštitu svakoga čovjeka od začeća do prirodne smrti.
- *Život je zakon!*
- *I nerođeni životi su važni*
- *Mi smo generacija za život*
- *Najugroženija manjina u Hrvatskoj nerođena djeca*
- *Za život*
- *Svaki život je zakon!*
- *Ne završavajte njihovu priču prije nego li uopće počne*

³¹ <https://www.index.hr/vijesti/clanak/ginekologinja-za-index-zivot-pocinje-zacecem-to-je-krivo-na-vise-nacina/2376918.aspx> (12. 9. 2023.)

Aktivisti prosvjeda Hod za život često u svojim transparentima koriste krilaticu *za život*. Time ističu pravo na život od trenutka začeća i brane fetus bez obzira na sve. Stava su da pobačaj uopće ne bi trebao biti dostupan, čak ni u posebnim slučajevima koji su kažnjivi zakonom (silovanje, incest). Isto tako smatraju da pobačaj ne smije biti dostupan ni u slučaju dijagnosticiranoga tumora na plodu, kao što je bio slučaj gospođe Mirele Čavajde.

Svaki transparent Hoda za život ima element emocionalnosti. Isto tako je i s naredna tri transparenta koji su citati.

- *„Svako ljudsko biće ima pravo na život“ – Ustav RH*
- *„Primijetio sam da su svi koji zagovaraju pobačaje već rođeni“ – Ronald Reagan*
- *Kao kirurg sam operirao nerođenu djecu. Uvjeravam Vas da su ona itekako živa. dr. Ben Carson*

Ovdje su se aktivisti Hoda za život poslužili Ustavom RH i citatima poznatih osoba kako bi ukazali na ispravnost svojih stavova. Oni se, dakle, zalažu za svaki život i ističu kako život počinje začećem. Potkrepljuju to na sljedeći način *„Život počinje začećem“ – sva 4 medicinska fakulteta*. Međutim i dalje se ne može jednoglasno odrediti kada počinje život.

9. Retoričko-stilistička analiza komentara na društvenim mrežama (Facebook)

U ovome će se dijelu pokazati kratki pregled komentara javnosti na društvenim mrežama (točnije na *Facebook*-u) na navedene prosvjede.

S obzirom na veliki interes javnosti i brojne prosvjede i *za izbor* i *za život*, internetski su portali bili puni članaka koji su izvještavali o navedenim prosvjedima. Kao primjeri na kojima će se pokazati komentari, stavovi i mišljenja građana, odabrani su članci portala Jutarnji i Novi list na društvenoj mreži *Facebook*.

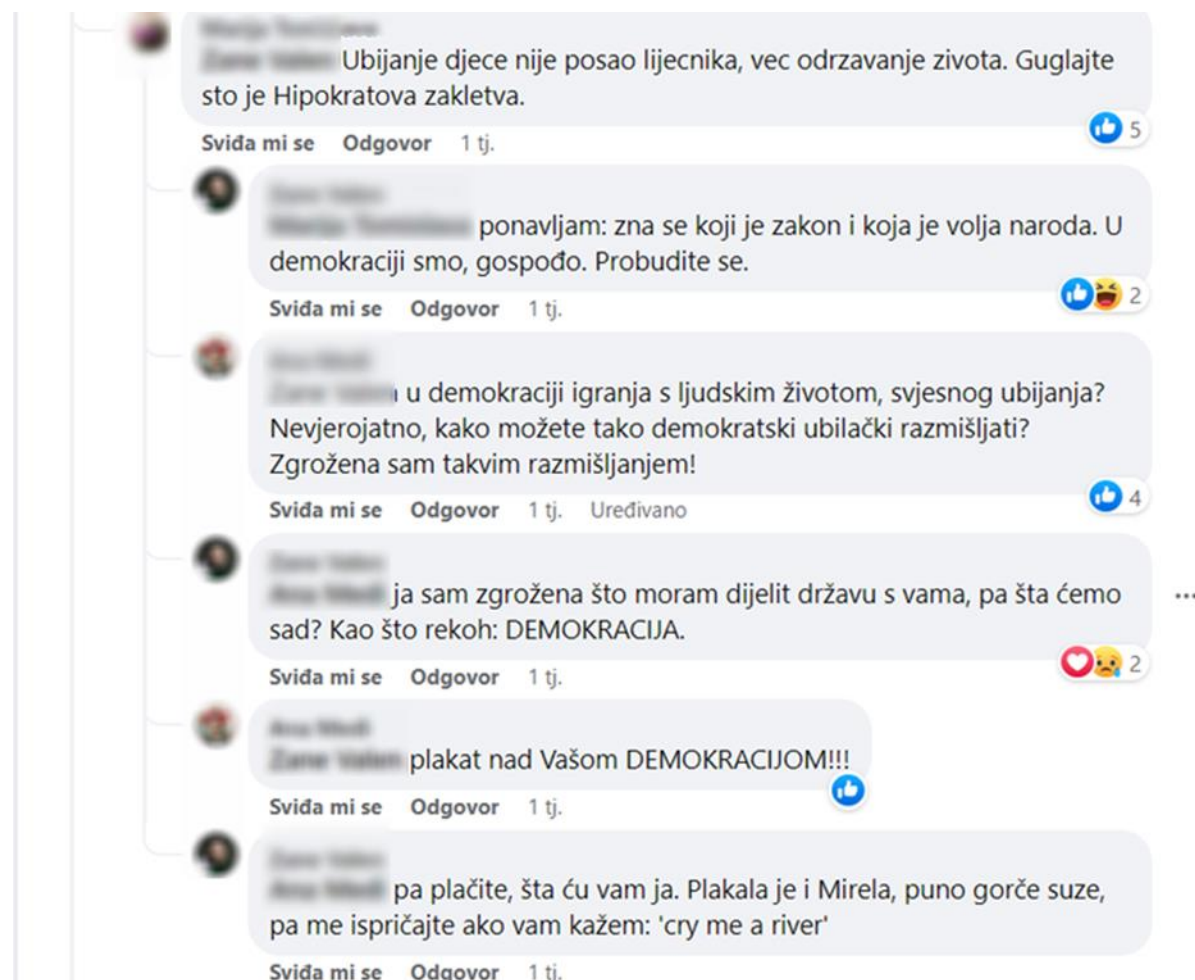
Prvo što će se izdvojiti je objava Jutarnjeg na društvenom mreži *Facebook* – Podržavate li prosvjed podrške Mireli Čavajdi? a) Da b) Ne

Slika 1 - Facebook objava 1

Slika 2 - Komentari 1 na Facebook objavu 1

Slika 3 - Komentari 2 na Facebook objavu 1

Slika 4 - Komentari 3 na Facebook objavu 1

Objava je objavljena 12. svibnja 2022. godine ujutro u 9:34h, uoči najavljenog prosvjeda u 18h diljem Hrvatske.

Jednu od rasprava ispod navedene objave započela se nakon komentara koji izražava da podržava prosvjed i slaže se da je dosta plaćanja liječnika s prizivima savjesti (koje naziva neradnicima) iz naših poreza. Također ističe i poziva na važeći zakon i demokraciju te volju naroda. Komentar osobe koja se nije složila s navedenim bio je da ubijanje djece nije posao liječnika i pozvala na Hipokratovu zakletvu. Na prvi komentar nadodala se još jedna osoba koja ističe da trudnoća nije bolest te da pobačaju nije mjesto u bolnici, nakon čega veoma neprimjerenom komentira *izvolite zaštitite (*zaštitite) se i ne širite noge okolo pa vam abortus neće ni trebati*. Ovakav je komentar svakako neprimjeren i neutemeljen, a pritom i uvredljiv za slučaj koji je bio posrijedi i sve ostale posebne slučajeve (silovanje, incest...). Nadalje se rasprava vraća na pozivanje i propitivanje demokracije,

jedna strana smatra da je demokratski dopustiti pravo na pobačaj, dok se druga strana zgražava nad time što se *igranje ljudskim životom* smatra demokracijom.

Ispod iste objave bila je i rasprava koju je pokrenuo komentar podrške za navedeni prosvjed s objašnjenjem da je to prosvjed za općenita ženska prava. Oni koji se ne slažu s time da žena smije imati pravo na pobačaj argumentirali su to na način da su istaknuli da je dijete zasebno biće koje ima pravo na život te da nije žensko pravo ubojstvo djeteta. Osoba koja podržava prvi komentar ističe da je dijete zasebno biće s pravima tek nakon poroda. Na sve ovo nadovezala se i osoba s komentarom da je pravo da svatko odluči za sebe. Svaki se argument u ovoj raspravi poklapa s argumentima koje smo vidjeli na transparentima.

Posljednja rasprava ispod ove navedene objave koja će biti prikazana odnosi se na komentar koji upućuje sve one koji ne podržavaju prosvjed i protive se pobačaju da posjete domove s osobama rođenim s teškim oštećenjima. Ovaj komentar je izdvojen jer je osoba vrlo očito za dostupnost pobačaja ako se plodu dijagnosticira teško oštećenje. Inače osobe koje su za dostupnost pobačaja ne koriste emocionalnost u svojim argumentima, međutim u ovome je slučaju suprotno. Osoba koja nije za dostupnost pobačaja ni u takvim situacijama, svoj stav brani da smrt nikad nije iznad života te poetski nastavlja da ni mrak nikad neće biti iznad svjetla i noć iznad dana. Nastavno na prvi komentar o domovima za osobe rođene s teškim oštećenjima, javlja se osoba koja također smatra da pobačaj ne smije biti dostupan i iznosi pitanje toj osobi hoće li se onda predložiti da se ubiju sva bolesna djeca koja su rođena.

Ispod ove navedene objave započele su razne rasprave, ali nijedna od njih nije bila preduga niti je došlo do većih vrijeđanja. Svaka je strana iznosila svoje stavove i branila ih argumentima za koji se zalažu.

Istoga dana, 12. svibnja 2022. godine u 18:13h, objavljen je članak Jutarnjega (i postavljen na društvenoj mreži *Facebook*) koji se odnosi na prosvjed podrške Mireli Čavajdi. U članku je samo kratko stajalo o čemu je riječ, ali je bilo mnoštvo

fotografija iz cijele Hrvatske. S fotografija su se jasno mogle iščitati poruke s transparentata.

 Jutarnji
12. svibnja u 18:13 ·

 [UŽIVO] Počeo je prosvjed! Pogledajte transparente!

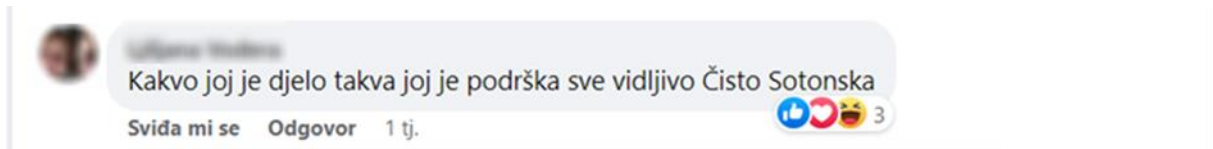
JUTARNJI.HR

Diljem Hrvatske prosvjedi podrške Mireli Čavajdi: 'Prizovi svoju savjest, Vili!'

    46 komentara Jedanput podijeljeno

 Sviđa mi se Komentar Podijeli

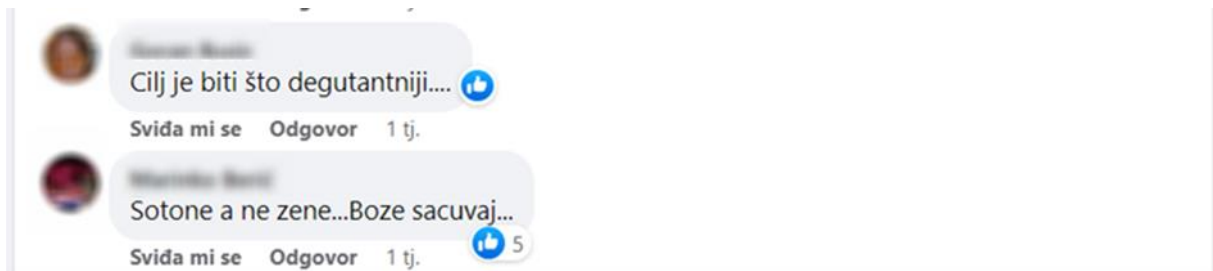
Slika 5 - Facebook objava 2

Slika 6 - Komentari 1 na Facebook objavu 2

Slika 7 - Komentari 2 na Facebook objavu 2

Slika 8 - Komentari 3 na Facebook objavu 2

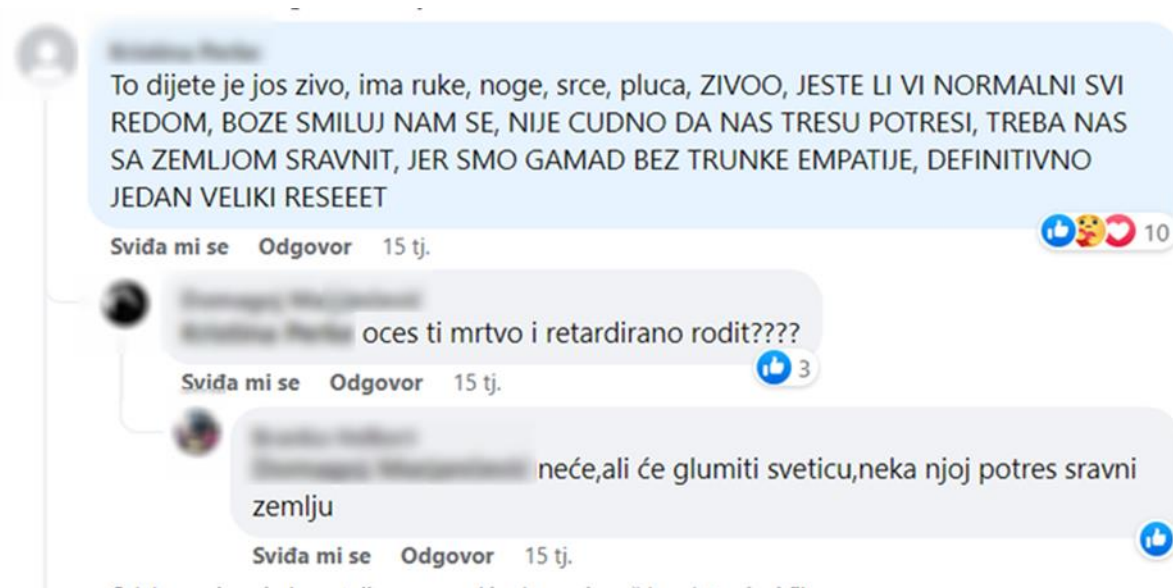
Ispod ove objave nije bilo rasprava, ali bilo je mnogo komentara osoba koje ne podržavaju prosvjed i protivnici su pobačaja. Protivnici ovoga prosvjedi komentirali su transparente kao degutantne, a žene nazivali sotonama. Ovako nešto se može okarakterizirati kao govor mržnje.

Istoga je dana riječki portal Novi list također objavio članak o prosvjedu na društvenoj mreži *Facebook*.

The screenshot shows a Facebook post from the page 'Novi list', dated '12. svibnja'. The post text reads: 'Pogledajte kako je bilo u Rijeci.' Below the text is a photograph of a large crowd of people at a protest. Many individuals are holding signs with various messages. Visible signs include: 'U IME MAJKE, KĆERJ, I SOLIDARNOSTI SVETE!', 'SKIN MI SE PİKKE!', 'I WISH I COULD ABORT MY GOVERNMENT!', 'PRIZIV SVJESNOSTI, A NE SAVJESTI!', and 'NE MOŽEMO STAJATI I ŠUTJETI DOK NETKO UPRAVLJA NAŠIM TIJELIMA'. A large white banner in the foreground has the word 'DOSTUPAN' written in red. The post is from 'NOVILIST.HR' and has a title: 'Prosvjedi podrške Mireli Čavajdi širom Hrvatske: Ne možemo stajati i šutjeti dok netko upravlja našim tijelima - Novi list'. It shows 1,1 thousand likes, 188 comments, and 8 shares. At the bottom are buttons for 'Sviđa mi se', 'Komentar', and 'Podijeli'.

Slika 9 - Facebook objava 3

Slika 10 - Komentar 1 na Facebook objavu 3

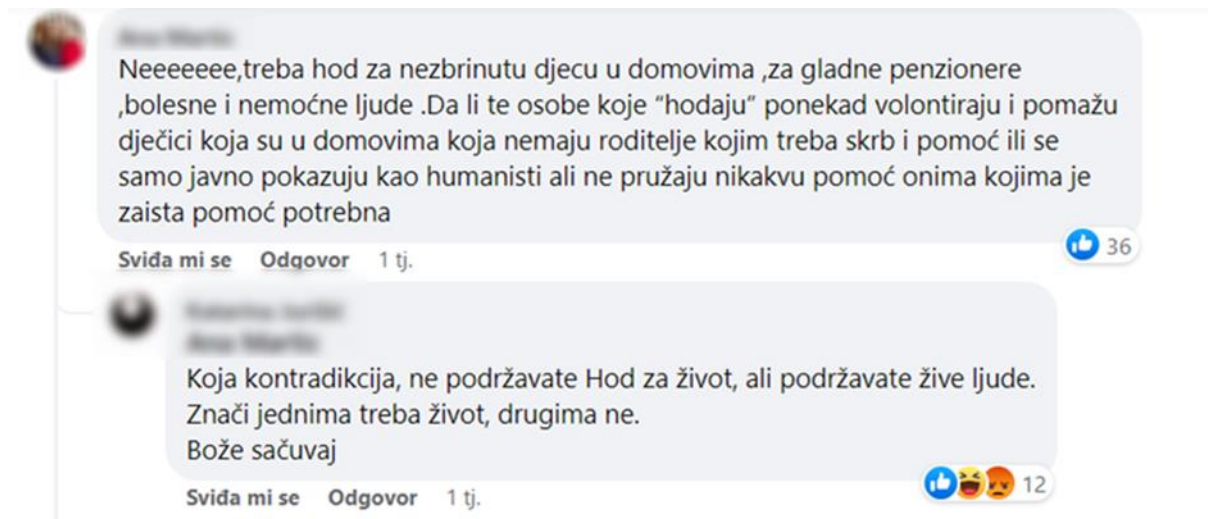
Istaknut će se samo grubi komentari suprotstavljenih strana. Osoba koja smatra pobačaj u ovome slučaju (a onda i u svim ostalim) nedopustivim je svoj komentar započela veoma emocionalno opisujući kako je to dijete još živo, da ima ruke, noge, srce, pluća, nakon čega je odmah velikim slovima krenuo ispad da nije ni čudo što nas tresu potresi i da nas treba sravniti sa zemljom jer smo gamad bez trunke empatije. Ovakav je komentar dobio razne odgovore, između kojih se ističu onih koji su suprotnoga stava. Ističe se grubi i surovi komentar koji kaže *oces ti mrtvo i retardirano rodit????*. Nije bilo međusobne daljnje rasprave, ali svakako se iz ovih komentara može zaključiti kako ljudi na društvenim mrežama vrlo često pišu sve što im padne na pamet.

Rijetko kada i rijetko tko razmišlja o mogućim posljedicama svojih komentara. Često komentari budu i bez argumenata, netko samo dođe komentirati da bi vrijeđao drugoga. Problem koji se javlja pri javnom iznošenju mišljenja o osjetljivim temama je taj da će se uvijek naći netko tko se s određenim mišljenjem ne slaže te je spreman ući u raspravu koja ne vodi nigdje i nikoga neće odvratiti od njegovog prvotnoga stava.

Dva dana nakon prosvjeda podrške Mireli Čavajdi, bio je održan Hod za život. Jutarnji je 14. svibnja u 11h na društvenoj mreži *Facebook* postavio objavu s pitanjem Podržavate Hod za Život? a) Da b) Ne

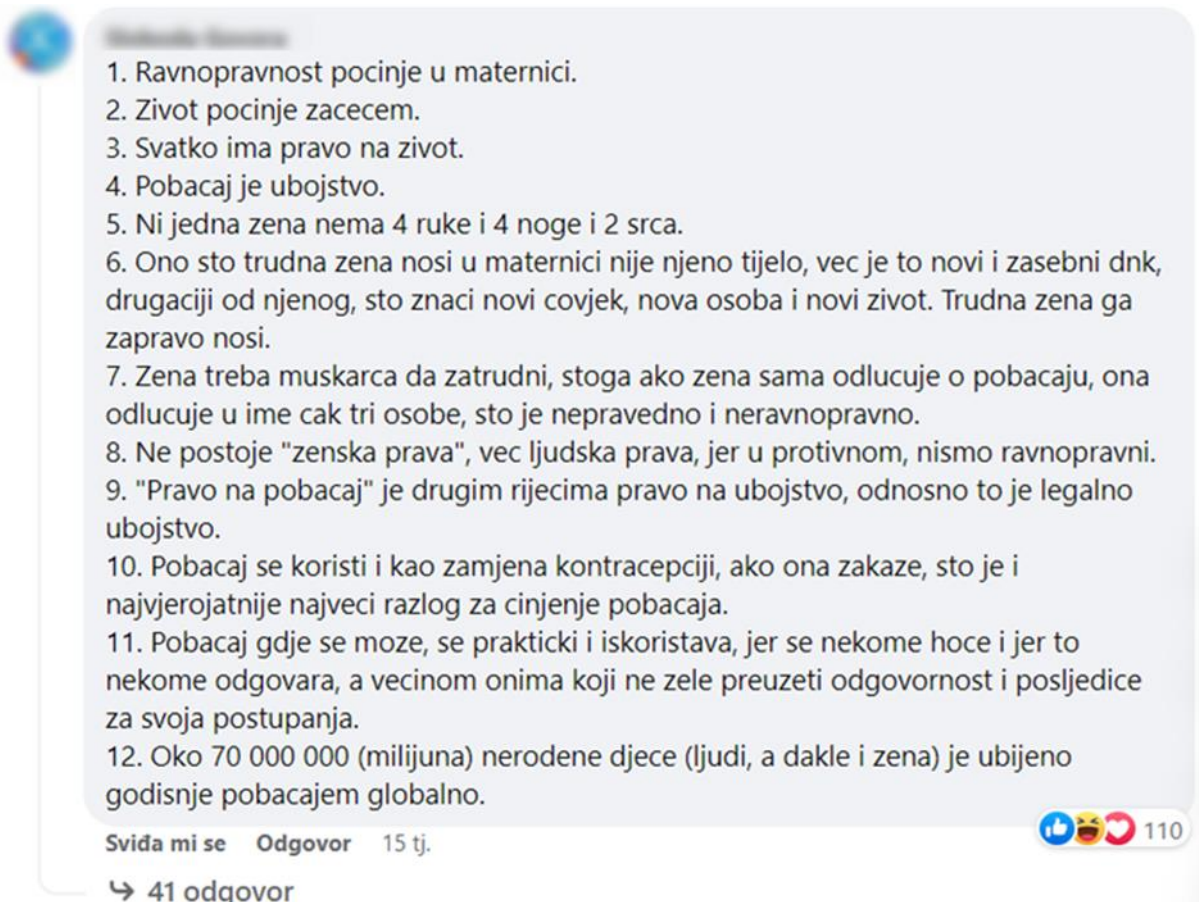
Slika 11 - Facebook objava 4

Slika 12 - Komentari 1 na Facebook objavu 4

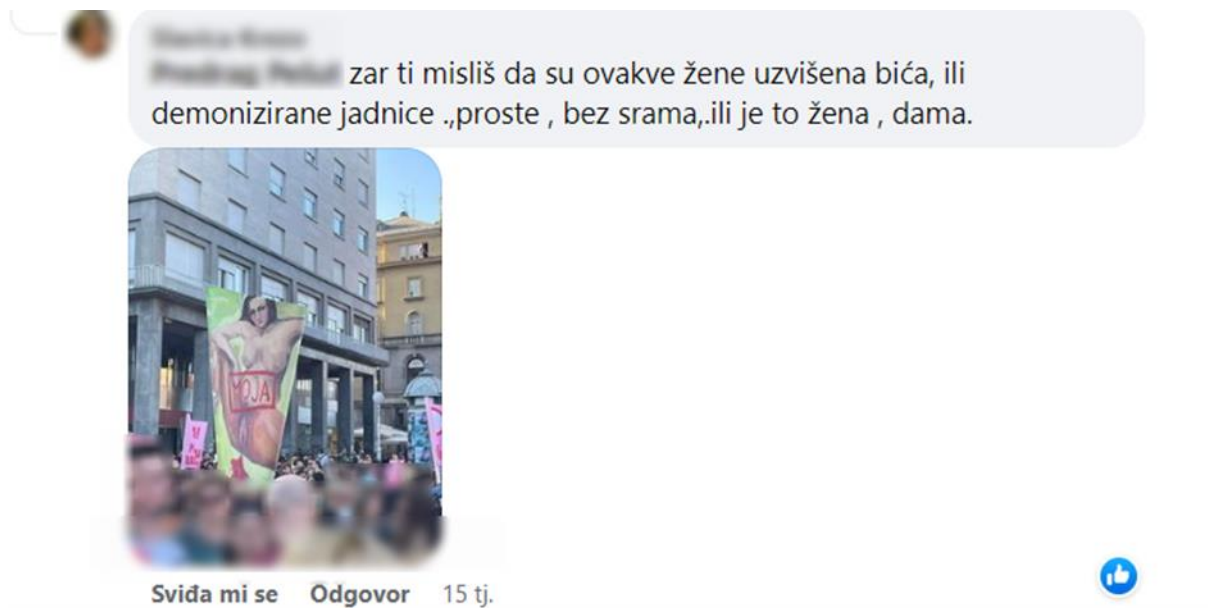
Slika 13 - Komentari 2 na Facebook objavu 4

Slika 14 - Komentari 3 na Facebook objavu 4

Slika 15 - Komentari 4 na Facebook objavu 4

Slika 16 - Komentari 5 na Facebook objavu 4

Slika 17 - Komentari 6 na Facebook objavu 4

Osoba koja ne podržava Hod za život svojim je komentarom istaknula brinu li ti ljudi za djecu u domovima, za starije, bolesne i nemoćne, pomažu li i volontiraju li u domovima za nezbrinutu djecu ili se samo javno pokazuju kao humanisti. Na što je uslijedio komentar da je ovakav stav kontradiktoran jer se ne podržava Hod za život, ali se podržavaju živi ljudi te da jednima treba život, a drugima ne. Osobi koja je dala podršku Hodu za život, glavna je argumentacija koja se daje iščitati iz njezina komentara ta da život počinje začecem i da se treba štititi isto kao i život već rođenih. Istaknut je i jedan grubi komentar da *samo idioti to mogu podržat*. Ispod ove se objave našao jedan komentar koji je izazvao najviše reakcija jer je osoba u 12 točaka iznijela svoje argumente zašto podržava Hod za život. Reakcije su bile podijeljene.

U komentarima na društvenim mrežama onih koji podržavaju Hod za život može se uočiti da ako postoji argumentacija, onda je ona najčešće iskazana stavom da život počinje začecem i da je pobačaj ubojstvo. Oni koji podržavaju pravo na izbor i smatraju da pobačaj mora biti dostupan najčešće koriste argument da svaka žena ima pravo na izbor. Način pisanja i jedne i druge strane može se opisati kao jasno iskazivanje svojega stava. Ni jedna strana neće promijeniti mišljenje bez obzira kakve argumente imala ona druga strana. Neki se svojim komentarima ne ustručavaju vrijeđati druge pa bi se moglo reći da neki komentari graniče s govorom mržnje.

10. Zaključak

U radu se nastojalo sagledati problematiku pobačaja iz pozicija različitih disciplina koje se tradicionalno bave pobačajem. Nastojalo se stvoriti širu sliku povezanih činjenica, ideja i argumentacijskih pravaca koje dolaze iz medicinskih znanosti, pravnih znanosti, katoličkog nauka te iz praktične etike.

S pregledom tih saznanja pristupila se analiza retorike prikupljenih korpusa slogana i parola na prosvjedima te komentara čitatelja ispod objava medijskih članaka o tim prosvjedima na društvenim mrežama.

Pobačajna retorika pokreta *za život* i pokreta *za izbor* svjedoči o idejama i narativima koji stoje iza argumentacije koju koriste, ali i o kreativnosti u smislu jezično-stilskih odabira kojima se izražava stav, poziva na aktivnost i slično.

Aktivisti pokreta *za izbor* kreativniji su u smišljanju transparentnih poruka, koriste više stilskih i jezičnih dosjetki, a poruke im često imaju sarkastičan ton. Aktivisti pokreta *za život* u pravilu se oslanjaju na ideju da život počinje začecem i (zlo)rabe medicinske podatke o plodu pretvarajući ga u subjekt, izazivajući time snažnu emocionalnost i krivnju.

Promišljanjem i analizom konkretnih parola zaključuje se kako drevna rasprava još uvijek stoji nerazriješena, čini se da kompromisno rješenje koje bi svima olakšalo nije na vidiku, ali razlozi tomu mogu se tražiti u činjenici da takvo rješenje nikome od uključenih strana ne bi ni odgovaralo. Ovako, pobačaj uvijek ostaje opće mjesto za skupljanje poena u političkim utakmicama, na način da se izazivanjem emocionalnosti ili pozivanjem na aktivizam, uvijek iznova kreativnim jezičnim parolama motivira biračko tijelo – potencirajući kulturni rat, kojega zapravo nema.

11. Popis literature

Knjige:

Bošković, Z.: *Medicina i pravo*, Pergamena, Zagreb, 2007.

Matulić, T.: *Vodič kroz bioetiku, Medicinsko prevrednovanje etičkih granica, Svetost života priklještena između autonomije i tehnicizma*, Glas Koncila, Zagreb, 2006.

Prijić, S.: *Pobačaj – za i protiv*, Zbornik tekstova, Analytica Adriatica, Opatija, 1995.

Singer, P.: *Praktična etika*, Kruzak, Zagreb, 2003.

Internetski izvori:

Aničić, M. i Janković, V.: *Pravo na život u suvremenim etičkim promišljanjima i u socijalnom nauku crkve*, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, Đakovo, Diacovensia: teološki prilozi, Vol. 19 No. 2, 2011, str. 215-249 (<https://hrcak.srce.hr/71764>) (16. 9. 2023.)

Belullo, E.: *Samo žene mogu odlučiti o pobačaju?*, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Spectrum: ogledi i prinosi studenata teologije, Vol. 47 No. 3-4 1-2, 2014. , str. 98-111 (<https://hrcak.srce.hr/file/192059>) (11. 9. 2023.)

Burnside, A. S.: *Posljedice ozakonjenja pobačaja u SAD-u*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, Obnovljeni Život : časopis za filozofiju i religijske znanosti, Vol. 54 No. 4, 1999, str. 509-525 (<https://hrcak.srce.hr/1475>) (16. 9. 2023.)

Cerjan-Letica, G.: *Prijepor o pobačaju: (ne)mogućnost dijaloga pokreta Za izbor i Za život*, Stomatološki fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Revija za sociologiju, Vol. 28 No. 1-2, 1997, str. 1-18 (<https://hrcak.srce.hr/file/227663>) (12. 9. 2023.)

Hrabar, D.: *Pravo na pobačaj – pravne i nepravne dvojbe*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Vol. 65 No. 6, 2015, str. 791-831 (<https://hrcak.srce.hr/153012>) (12. 9. 2023.)

Jurić, D.: *Abortus društva – Fenomen pobačaja u Hrvatskoj*, Nova prisutnost : časopis za intelektualna i duhovna pitanja, Vol. XV No. 3, 2017, str. 489-494 (<https://hrcak.srce.hr/file/279230>) (21. 9. 2023.)

Vuletić, N., Ivandić, J., Smajla, N., Klarić, M., Haller, H.: *Medikamentozni prekid neželjene trudnoće*, Klinika za ginekologiju i porodništvo, Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci, KBC Rijeka, Liječnički vjesnik, Vol. 142 No. 7-8, 2020, str. 222-229 (<https://hrcak.srce.hr/file/353582>) (12. 9. 2023.)

Zelić, N.: *Javni um i pravo na pobačaj*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, Politička misao : časopis za politologiju, Vol. 44 No. 2, 2007, str. 55-69 (<https://hrcak.srce.hr/20642>) (16. 9. 2023.)

https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2017_03_25_564.html?fbclid=IwAR3mUiIcEG2dk9EnEE7Utyju0HWka6tRx3Oy6sNTZABEUWHBDy0UV7BXtr8 (10. 9. 2022.)

<https://www.zakon.hr/z/2475/Zakon-o-zdravstvenim-mjerama-za-ostvarivanje-prava-na-slobodno-odlu%C4%8Divanje-o-ra%C4%91anju-djece?fbclid=IwAR3a9CmjQdqjFPdLJnjKtZP9bVxuz2y6tDCIWetr71hou0llvxjzLkC7o0c> (11. 9. 2022.)

<https://znajznanje.pariter.hr/inkubator/> (12. 9. 2023.)

<https://www.index.hr/vijesti/clanak/ginekologinja-za-index-zivot-pocinje-zacecem-to-je-krivo-na-vise-nacina/2376918.aspx> (12. 9. 2023.)

[https://sljeme.usud.hr/usud/praksaw.nsf/7114c25caa361e3ac1257f340032f11e/c12570d30061ce54c12580d100416faf/\\$FILE/SA%C5%BDETAK%20RJE%C5%A0ENJA%20BR.%20U-I-60-1991%20i%20dr.pdf](https://sljeme.usud.hr/usud/praksaw.nsf/7114c25caa361e3ac1257f340032f11e/c12570d30061ce54c12580d100416faf/$FILE/SA%C5%BDETAK%20RJE%C5%A0ENJA%20BR.%20U-I-60-1991%20i%20dr.pdf) (12. 9. 2023.)

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=17878> (30. 11. 2022.)

[https://hr.wikipedia.org/wiki/Plod_\(medicina\)](https://hr.wikipedia.org/wiki/Plod_(medicina)) (14. 9. 2022.)

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=66803> (14. 9. 2022.)

<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=48863> (14. 9. 2022.)

<https://jezikoslovac.com/word/lzgp> (14. 9. 2022.)

<https://hrabra.com/pobacaj/> (14. 9. 2022.)

https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f15jWhB4 (14. 9. 2023.)

https://www.novolist.hr/novosti/hrvatska/rijecka-rektorica-ima-poruku-za-one-uvjerene-da-zivot-pocinje-zacecem-ovo-je-kljucno-znati/?meta_refresh=true (21. 9. 2023.)

<https://jezikoslovac.com/word/4atv> (21. 9. 2023.)

https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eFxmWhQ%3D&keyword=no+pasaran (21. 9. 2023.)

<https://lupiga.com/vijesti/analiza-stanja-u-svijetu-legalnost-pobacaja-pokazuje-gdje-zene-mogu-same-upravljati-svojim-zivotima> (29. 11. 2022.)

<https://www.telegram.hr/politika-kriminal/irska-je-stvarno-uspjela-664-posto-je-na-referendumu-glasalo-za-legalizaciju-pobacaja/> (29. 11. 2022.)

<https://miss7zdrava.24sata.hr/zdravlje/poljska-zbog-zakona-o-pobacaju-umrla-zena-koja-je-mogla-biti-spasena-21975> (29. 11. 2022.)

<https://hr.wikipedia.org/wiki/Enciklika> (30. 11. 2022.)

12. Prilozi

Slika 1 - <i>Facebook</i> objava 1	41
Slika 2 - Komentari 1 na <i>Facebook</i> objavu 1	42
Slika 3 - Komentari 2 na <i>Facebook</i> objavu 1	42
Slika 4 - Komentari 3 na <i>Facebook</i> objavu 1	43
Slika 5 - <i>Facebook</i> objava 2	45
Slika 6 - Komentari 1 na <i>Facebook</i> objavu 2	46
Slika 7 - Komentari 2 na <i>Facebook</i> objavu 2	46
Slika 8 - Komentari 3 na <i>Facebook</i> objavu 2	46
Slika 9 - <i>Facebook</i> objava 3	47
Slika 10 - Komentar 1 na <i>Facebook</i> objavu 3	48
Slika 11 - <i>Facebook</i> objava 4	49
Slika 12 - Komentari 1 na <i>Facebook</i> objavu 4	50
Slika 13 - Komentari 2 na <i>Facebook</i> objavu 4	50
Slika 14 - Komentari 3 na <i>Facebook</i> objavu 4	51
Slika 15 - Komentari 4 na <i>Facebook</i> objavu 4	51
Slika 16 - Komentari 5 na <i>Facebook</i> objavu 4	52
Slika 17 - Komentari 6 na <i>Facebook</i> objavu 4	52

13. Sažetak i ključne riječi

Diplomski se rad bavi različitim pogledima na problematiku pobačaja. U radu su istaknute različite definicije pobačaja, a poseban je naglasak stavljen na prikazivanje gledišta na pobačaj iz raznih domena. Rad okuplja medicinska stajališta o pobačaju i mogućem prizivu savjesti. Iznose se određeni Zakoni i Ustavi koji bi trebali regulirati pobačaj. Predstavljeno je stajalište Katoličke teologije te su iznesena neka općenita moralno-etička razmišljanja o pobačaju. U radu je prikazan kratki pregled dostupnih podataka o pobačaju u svijetu nekada i sad. Rad se bavi pobačajnom retorikom, točnije retorikom pokreta *za život* i retorikom pokreta *za izbor* na temelju čega su komentirani transparenti s održanih prosvjeda (prosvjeda koji se bore *za život* i prosvjeda koji se bore *za izbor*).

Ključne riječi: pobačaj, za život, za izbor, začecje, žensko pravo

14. Naslov i ključne riječi

Title: Abortion rhetoric – pro-life and/or pro-choice

Keywords: abortion, *pro-life*, *pro-choice*, conception, women's rights